

CZÖVEK ZOLTÁN

SENTEMLÁSZLÓI OSVÁT ZÁGRÁBI PÜSPÖK CSALÁDI ÉS POLITIKAI KAPCSOLATAI 1499. ÉVI VÉGRENDELETÉNEK TÜKRÉBEN¹

Szentlászlói Osvát Zala megyei köznemesi családból származott. Ha igaz, 1438. július elején született.² Egyházi pályára lépett. Püspöki székét kétségtelenül rokona, a Hunyadiak szolgálatában a köznemességből az arisztokráciába emelkedő Túz János közbenjárásának köszönhetette, aki Mátyás uralkodása idején több bárói méltóságot is betöltött.³ Túz és Szentlászlói a jelek szerint mindvégig szoros szövetségesek maradtak. A Túzok Somogy megyei család, a Bő nemzetségből származtak. Szentlászlói Osvát zágrábi főpásztorkodása előtt a veszprémi egyházmegye klerikusa volt. II. Pál pápa 1466. április 16-án nevezte ki zágrábi püspöknek.⁴ Ezzel (szinte) egy időben a pécsváradi bencés apátság kormányzójának is megtette, ettől a tisztségétől legkésőbb valószínűleg 1488-ban meg kellett vál-

-
- 1 E tanulmány PhD-értekezésem egyik fejezete részletének bővített és módosított változata. [L.: Számadás, leltár, végrendelet. Tanulmányok középkor végi forrásokról. Kézirat a Debreceni Egyetemen. Debrecen, 2008. (A továbbiakban: Értekezés.)] A munka az MTA-SYLFF támogatásával készült. A végrendelet témaköréből írt rövid angol nyelvű közleményem: *Zoltán Czövek: Some Crucial Points in Osvát Túz, Bishop of Zagreb's Will*. In: Matthias and his Legacy. Cultural and Political Encounters between East and West. Eds.: Attila Bárány–Attila Györkös. Debrecen, 2009. — A püspök vezetéknevére l. alább!
 - 2 *Stjepan Razum: Osvaldo Thuz de Szentlászló vescovo di Zagabria, 1466–1499. Excerpta ex dissertatione ad Doctoratum in Facultate Historiae Ecclesiasticae Pontificiae Universitatis Gregorianaе. Roma–Zagreb, 1995.* (a továbbiakban: *Razum, Thuz*) 38. p.
 - 3 Ezeket l.: *Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében*. In: Századok 122. (1988) (a továbbiakban: *Kubinyi, Bárók*) 208. p.
 - 4 Fraknoi Vilmos: Mátyás király levelei (a továbbiakban: Fraknoi, Mátyás levelei) I. 1458–1479. Bp., 1893. 94. és 102. p.; Razum, Thuz 41., 43. p. 1466. márc.11-én mint választott püspökkel találkozunk vele. Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret. DVD-ROM. Bp., é. n. (a továbbiakban: Engel, Genealógia), Bő nem I. Somogyi ág 2. tábla: Tuz (laki). Jegyz. Osvát nevénel.

nia.⁵ 1490 és 1492 között királyi kincstartó,⁶ 1490 és 1498 között a budafelhévízi, 1495-től a golgoncai prépostsági javadalom birtokosa.⁷

A kor egyik legjelentősebb magyar főpapja. A hazai történetírás csak néhány olyan művet alkotott, melyben nagyobb mennyiségű adat található róla. A horvát Stjepan Razum azonban monográfiát írt a püspökről olaszul doktori disszertáció formájában, mely a mai napig kéziratban van s melynek csak egy nagymértékben rövidített, de így is igen tartalmasnak mondható, alcímében „kivonatoknak” (*excerpta*) nevezett változata jelent meg.⁸ A disszertáció egyik legfőbb erénye,

5 L. a Függelékét!

6 II. Ulászló közvetlenül a koronázását (1490. szept. 19.) követő napok valamelyikén nevezte ki kincstartóvá, hivatalviselésére az 1490. szept. 27. és 1492. ápr. 6. közötti időszakból maradtak okleveles adatok. 1492. ápr. 12-én már Baumkircher Vilmos volt a kincstartó. *Neumann Tibor*: II. Ulászló koronázása és első rendeletei. (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekretumról.) In: Századok 142. (2008) (a továbbiakban: *Neumann*, II. Ulászló) 318., 327–328. p.; *Razum*, Thuz 63. p. (85. jegyz.); *Soós Ferenc*: Magyarország kincstartói 1340–1540. Hely nélkül, 1999. 48. p.; *Neumann Tibor*: Békekötés Pozsonyban — országgyűlés Budán. A Jagello–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Második közlemény.) In: Századok 145. (2011) 333. p.

7 A budafelhévízi prépostság élére a király 1490. szept. 27-én nevezte ki: *Neumann*, II. Ulászló 327–328. p. Szentlászlóitól Vémeri Zsigmondhoz került e javadalom, utóbbi 1498. szept. 6-án tűnik fel először budafelhévízi prépostként: *Kubinyi András*: Hivatalnokkarrier a XV. század végén: Vémeri Zsigmond királyi kincstartó, zágrábi püspök. In: *Magyar egyháztörténeti évkönyv*. Szerk.: Bertényi Iván, Dóka Klára. 2. köt. Bp., 1996. (a továbbiakban: *Kubinyi*, Vémeri) 102. p. A golgoncai prépostságra l. alább. — Az újabb szakirodalomban található olyan állítást, mely szerint a somogyvári bencés apátságot is a „kezében tartotta” a püspök. [*Kubinyi András*: Mátyás király és a monasztikus rendek. In: *uő.*: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest, 1999. (a továbbiakban: *Kubinyi*, Monasztikus) 244. p.] Ez helyreigazítandó, mivel az ezen megállapítás alapját képező, 1465. máj. 19-éről való forrás (a pápai levéltár regesztaköteteinek egyikében olvasható bejegyzés) arról tudósít (keresztnév megadása nélkül), hogy egy Laki Tűz nevű laikus a kegyura az apátságnak (és nem kormányzója, ahogyan arra Kubinyi fogalmazásából következtetni lehet), a leendő (a következő évben ki-nevezett) zágrábi püspök pedig egyrészt már ekkor, 1465 májusában is klerikus volt [l. a király máj. 2-i levelét: *Fraknoi*, Mátyás levelei I. 93–95. p. (68. sz.)], másrészt Laki Tűz néven nem fordul elő a kútfőkben (l. alább a nevről írtakat). 1467 júliusában már maga a király a kegyúr. [*Sörös Pongrác*: Az elenyészett bencés apátságok. Bp., 1912. (A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története XII/B.) (a továbbiakban: PRT XII/B.) 159. p. Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára (a továbbiakban: MREV) III. Bp., 1902. 178. p. (CCXC. sz.)]

8 *Razum*, Thuz. (Nem doktori tézisfüzetről, hanem 176 számozott oldalt tartalmazó, keményfedelű könyvről van szó, terjedelmes jegyzetapparátussal.) A szerzőnek tartozom köszönettel, hogy felhívta művére a figyelmem.

hogy teljességre törekszik, hatalmas anyaggyűjtésen alapul.⁹ Az egyik legterjedelmesebb mű, amit középkori magyar egyházfejedelemtől valaha is írtak. Súlyos tévedés volna viszont azt gondolni, hogy Razum teljes egészében feldolgozta a témát. Igyekezett minden (vagy szinte minden) felmerülő kérdésről írni legalább egy keveset, ám jó néhány probléma sokkal részletesebb tárgyalást igényelne. A magyar történészek a maguk eszközeivel, lehetőségeivel sokat tudnának hozzatenni a már összegyűjtött ismeretanyaghoz. Ugyanis ami a kiadatlan forrásokat illeti, Razum alapvetően a számára helyben, Horvátországban hozzáférhető kútfőkre támaszkodva írta meg munkáját (értékes római adatokkal egészítve ki azt), a korabeli Magyarország Szlavónián kívüli területeinek levéltári anyagában viszont gyakorlatilag nem kutatott, legalábbis erre lehet következtetni disszertációjának rövidített változatából. Ez még akkor is óriási hiányosságot jelent, ha tudjuk, hogy a mai Horvátországban fellelhető forrásbázis igen gazdag, elég, ha csak a zágrábi egyházi (érseki és káptalani) archívumok hatalmas és rendkívül értékes állományára gondolunk: olyannyira sok lehetőséget ad a történészeknek az itt őrzött nagyszámú érdekes dokumentum, hogy azt mondhatjuk, Razum disszertációja is éppen csak elkezdhette ezek kiaknázását. Az értekezés rövidített változatából kitűnik, hogy használt magyar okmánytárakat (igaz, többet is a kezébe vehetett volna), a mértékadó magyar szakirodalmat viszont, úgy látszik, nem ismeri: Kubinyi András nevét például hiába keressük a rövidített változatban. Nem szeretném azonban, ha az a látszat keletkezne, hogy kisebbiteni igyekszem Razum munkájának értékét. Az igazság az, hogy a rendelkezésre álló lehetőségeket a lehető legnagyobb mértékben kihasználva, a horvát történetírás eredményeire és a saját kutatásaira alapozva is minden kétséget kizáróan kiváló művet alkotott, ám a munkát folytatni kell, immár a teljes korabeli Magyarország levéltári anyagára terjesztve ki a kutatást. Újabb források feltárása mellett természetesen érdemes igen sok Razum által már felhasznált kútfőt újra alaposan megvizsgálni.

A végrendeletet, mint a püspök életének egyik legfontosabb dokumentumát, Razum értekezésének rövidített változata is ismerteti.¹⁰ A horvát historikusok közül nem ő az első, aki foglalkozott a testamentummal: 1942-ben megjelent már róla egy tanulmány, ám ebben sok a hiba. (A Szentlászlói Osváté különben időben a második ismert zágrábi püspöki végintézkedés, az első Albeni Jánosé 1433-

9 A Magyarországhoz legközelebb Zágrábban tanulmányozható, kéziratban maradt disszertációt magát nem használhattam, de tartalomjegyzéke megtalálható: *Razum*, Thuz 9–19. p.

10 Uo. 64–69. p.

ból.¹¹) Jelen tanulmány tárgya a testamentum teljes ismertetése, politikai háttérnek, keletkezési körülményeinek bemutatása. Végrehajtása történetének feldolgozása külön tanulmányt igényel. Nem tekintetem feladatommak a végrendelet témakörének az anyagi kultúra szempontjából való kidolgozását. Mindehhez hozzáteendő, hogy modern magyar szerzőktől — nem számítva a Szentlászlói-testamentum témaköréből készített munkáimat (köztük jelen tanulmányt) — három olyan mű ismeretes, melynek fő tárgya középkori püspöki végrendelet, illetve püspöki hagyaték sorsa.¹²

* * *

A zágrábi főpásztor 1499. április 16-án, kedden reggel távozott el az élők sorából.¹³ Április 15-én császári palotájában kelt végrendeletét II. Ulászló május 12-i dátummal írta át Budán.¹⁴ A testamentum hat végrehajtót nevez meg, négy zágrábi kanonokot és két világi személyt, nyilvánvalóan a főpap leghűségesebb alárendeltjeit: Ivanicsi András kánonjogi doktor (*decretorum doctor*), zágrábi vagy székesegyházi (*kathedralis*) főesperest,¹⁵ János gercsei főesperest, András kánonjogi doktor, kemléki főesperest (nem azonos az előbbi Andrással), Jalsith

11 Uo. 64. p.

12 *Vékov Károly*: Egy erdélyi reneszánsz püspök és a gyulafehérvári székesegyház kincstára. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolevnanadik évfordulójára. Szerk.: Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996.; *Kubinyi András*: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén.) In: Századok 135. (2001) (a továbbiakban: *Kubinyi*, Ernuszt); *C. Tóth Norbert*: Várdai Ferenc erdélyi püspök végrendeletének utóélete. In: A mezővárostól a rendezett tanácsú városig. Szerk.: Garda Dezső. Csíkszereda, 2011.

13 Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae (a továbbiakban: Mon. Zagr.) II. Diplomata: 1400–1499. Collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Zagrabia, 1894. 532. p.

14 A királyi oklevél kiadása (külön a végrendelet és az átíró rész): uo. 516–523. p. (394–395. sz.) Hrvatski Državni Arhiv, Archivum capituli Zagrabienensis, Acta antiqua (a továbbiakban: HDA, Arch. cap. Zagr., AA), 76 / 33. [Fényképét l.: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 256760.]

15 Teljes neve: *Andrea doctore de Iwanych* (abl.), l.: Mon. Zagr. III. Diplomata: 1500–1526. Collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Zagrabia, 1896. 8. p.

János örkanonokot,¹⁶ továbbá Kerecsényi György gemleci (azaz gomneci¹⁷) várnagyot, a püspök helyettesét világi ügyekben és Radványi Kecser Ferencet. Két utóbbi vitézlő (*egregius*) címmel szerepel, különleges, bizalmas familiárisainak (*familiares speciales*) nevezi őket a főpásztor.¹⁸ A végrehajtók nevében négyen

16 Jalsith teljes nevét l.: Mon. Zagr. III. 8. p. Ivancsi János névvel is előfordul a forrásokban. 1493-ban lett zágrábi örkanonok, haláláig az maradt, l. (további adatokkal): *Kasza Péter*: Egy karrier hajnala. Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családi viszonyainak kérdéséhez. In: Századok 142. (2008) 1203–1205. p.

17 *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I. Bp., 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) (a továbbiakban: *Engel*, Archontológia) 316. p.

18 Ők igen jelentős, tekintélyes nemesurak. Radványi Kecser Ferenc a későbbiekben is részt vett a püspökség vezetésében: 1512. okt. végi oklevélben annak adminisztrátoraként tűnik fel. (*F. Romhányi Beatrix*: A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn. Pálos gazdálkodás a középkorban. Bp., 2010. 92. p.) Novemberben Perényi Imre nádor és bán meghagyja Batthyány Boldizsár szlavón vicebánnak, hogy Kecser a püspökség haderejét tartsa készenlétben. [*Iványi Béla*: A körmendi levéltár Memorabiliái. Körmend, 1942. (a továbbiakban: *Iványi*, Memorabiliák) 35. p. 90. sz.] 1514. ápr. 24-én szintén mint adminisztrátor kap címet és pallosjogot a királytól. (*Nyulásziné Straub Éva*: Magyar Országos Levéltár. Címereslevelek jegyzéke. 2. kiad. Bp., 2000. 16. p. 102. sz.) Talán 1518-ban történt, hogy Bakóc érsek őt (aki ekkor még mindig adminisztrátor) bízta meg a vele — mármint a primással — ellentétbe került Beriszló Péter bán ellenőrzésével. [*Kubinyi András*: Beriszló Péter és budai szereplése. In: Budapest Régiségei 20. (1963) 129. p.; Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. Közli Szalay László. I. Pest, 1857. 335. p.] Arról a Bakócról van szó, akit Szentlászlói végrendelete védnökének választott (erről l. alább), s aki nagy szerepet játszott annak végrehajtásában. Kerecsényi György gemleci (gomneci) várnagyságáról 1499. máj. 15-éről van adatunk. [*J. Stipišić–M. Šamšalović*: Isprave u Arhivu Jugoslavenske Akademije. In: Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije IV. Zagreb, 1961. (a továbbiakban: *Stipišić–Šamšalović*: Isprave) 492. p. (3460. sz.) Arhiv Hrvatske Akademije, Diplomata Latina, 20 / 35. (DF 232015.)] 1492-ben lett *vicarius in temporalibus* (a püspök helyettese világi ügyekben), 1499-ben vált meg e tisztségtől (*Razum*, Thuz 29. p.). Ezután Ellerbach János özvegyének, Kanizsai Katalinnak a szolgálatában találjuk: 1500 februárjában egyike volt azoknak, akik az úrnő képviselőjében egyezséget kötöttek az egykori Ellerbach-birtokokat megszerezni igyekvő Bakóc érsek küldötteivel az azok átadásakor a neki, az özvegynek juttatandó javakról (ugyanis Ellerbach János 1499-ben bekövetkezett halálával családja férfiágon kihalt, igényét birtokaira Bakóc 1496. évi örökösödési szerződésükre alapozta). Ezzel a megállapodással azonban a primás ellégedetlen volt, hivatalosan tiltakozott is ellene, érvénytelennek nyilvánítva azt. [*Bándi Suszanna*: Körmend a középkorban. Körmend, 1987. (a továbbiakban: *Bándi*, Körmend) 39. p.] Valamivel később már az érsek monyorókeréki várnagyaként tűnik fel Kerecsényi. Monyorókeréket, mely egykor az Ellerbachoké volt, Bakóc egy 1500 augusztusában született, a nádor által megerősített választott bírói ítélet után vehette birtokba, bizonyára rövid időn belül. Kerecsényi valószínűleg már 1500-ban várnagy volt, viszont jelenleg a szakirodalomból e tisztségét igazoló olyan adatot, mely pontosan hivatkozott forráson alapul, legkorábbiól csak 1501 szeptemberéből ismerünk.

járuktak az uralkodó elé a testamentummal, kérve annak átírását és megerősítését: ők a zágrábi káptalan két tagja: az említett János gercsei főesperes, Miklós vaskai főesperes, azonkívül Tamás császmái éneklőkanonok és Keglevics János, a hrasztovicsai alsóvárnak¹⁹ valószínűleg a várnagya. A király szóról szóra, kihagyás és hozzátoldás nélkül íratta át a végrendelet és a hozzá tartozó cédula szövegét, megfontolva az elhunyt a Szent Koronának és neki országlása kezdetétől mindig a legállhatatosabb hűséggel és becsületességgel egészen élete végéig véghezvitt szolgálatainak igen nagy halála méltó érdemeit, melyeket tekintetbe véve — mondja az oklevélben az uralkodó —, miként életében nem tagadta meg tőle kegyét és jóakarátát, úgy holtában sem akar végrendeletének mellőzésével ellene tenni. A testamentum eredeti példányán három rányomott pecsét volt: a püspöké, azonkívül az egyházmegyéjében található mindkét hiteleshelyé, a zágrábi, illetve a császmái káptalané. Ezen testületek hitelesítésére szükség volt, hiszen tanúk nincsenek megnevezve a dokumentumban. A végrendeletet az alsó szélén a főpap az aláírásával is megerősítette, a külön cédulát is aláírta. A privilégialis formában átírt testamentumra Ulászló magyar királyként használt titkos pecsétjét függesztették.

[*Fraknói Vilmos*: Bakocs Tamás primás birtokszerzeményei. In: Századok 22. (1888) 116. p.; *Bándi*, Körmend 36–40. p.; 1501. szept.: *Erdélyi Gabriella*: Egy kolostorper története. Hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán. Bp., 2005. 94. p.] Ekként szerepel 1503-ban is. 1505 őszéről van adatunk arra, hogy Zala megye országgyűlési követe. [Zala megye archontológiai és genealógiai adattára (13–16. század). Szerk.: Szatlóczki Gábor. CD-ROM. Bp., 2004. (a továbbiakban: Zalai arch.) Nemesi genealógia. Kerecsényi cs., másként Palkonyai Kerecsényi cs., Kányaföldi Kerecsényi cs.] 1507-ből arról értesülünk, hogy a központi bíróságok ülnöke. [*Iványi*, Memorabiliák 30. p. (59. sz.); *Kubinyi András*: A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban. In: Mályusz Elemér emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Szerk.: H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc. Bp., 1984. 263. p.] 1509-ben az esztergomi érsekség adminisztrátora. (Zalai arch. uo.) 1510 októberében még biztosan életben van [l. uo. és: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 102697.], azonban egy 1511. nov. 18-i oklevél hátoldalán található, alig kivehető feljegyzés már néhaiként említi. [Zala Megyei Levéltár, Mohács előtti oklevelek gyűjteménye (a továbbiakban: ZML MEOKL), Zalai konv. ol. 1221. (DF 254017).] Az ehhez a forráshoz időben legközelebbi kútfő, mely így szól róla, jelenlegi tudomásunk szerint 1516. ápr. 1-jéről való. (Zalai arch. uo.) [Erdődi (azaz Bakóc) Tamás ügyében nem királyi ember 1496-ban (l. uo.), hanem a birtokba történő bevezetésekor jelen lévő szomszéd birtokos. (DL 101233.)]

- 19 A Zágráb megyei Hrasztovicát a zágrábi püspökség birtokolta, az erődítményt a források kettős várként említik. *Engel Pál*: Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. CD-ROM. Bp., é. n. (a továbbiakban: *Engel*, Térkép), uő., Archontológia I. 329. p.

Az okirat szerint végakarataról a püspök már „gyenge” testi, de „teljesen ép” szellemi állapotban intézkedett: ez a korabeli végrendeletek szokásos, formula-szerű bevezetője, ezért nem feltétlenül kell komolyan vennünk a gyenge testi állapotra való utalást. A következőkben ezt olvashatjuk: „Ismét átgondolva, hogy rövid az ember élete, hogy hirtelen múlandó és halandó az emberi lét, s nem tudva azt, hogy mely órában jön az Úr: tehát hogy ne találjon, ha hirtelen jön, hanyag emberként, vagy inkább hogy ne hagyják halálom után egyformán figyelmen kívül azt, amit lelkem javára életemben nem tudnék (megtenni) a halál esetleges közbejötté miatt, az Úristen által számomra összegyűjtött vagyontárgyakról és javakról ilyen végintézkedést teszek és rendelek”²⁰ — indokolja Szentlászlói a testamentum megszerkesztésének szükségességét, majd lelkét a mindenható Istennek, Szűz Máriának és minden szentnek ajánlja.

Első rendelkezése, hogy a zágrábi székesegyházban a *venerabile sacramentum*, azaz az oltáriszentség, vagyis minden bizonnyal a főoltár előtt általa újonnan emelt kis oltár elé temessék. Pénzéről és vagyontárgyairól a következőképpen határoz. A királyra tízezer forintot hagy, emellett elengedi Kinizsi Pál (meghalt 1494-ben²¹) Ulászló által átvállalt háromezer-ötszáz forintos adósságát. Kinizsi nagy valószínűséggel uralkodói anyagi kötelezettségeknek tett eleget ennek az összegnek az elköltésével.²² Kap még ezenfelül a király két, boglárókkal díszített nagy aranyozott ezüstkupát, másik két újat Szent Kristóf képmásával, szintúgy másik két nagyot sárkányok és fegyveresek alakjával díszítve, ez utóbbi négy is aranyozott. A szövegben egy „fent(ebb)” (*superius*) szót is olvashatunk az utóbbi két tárgy leírásában, mely vagy a figurális díszítés, vagy az aranyozás helyére vonatkozik. A királyt illet még két nagy ezüstkanna (*cantharus*),²³ egy mosdás céljára szolgáló kancsó (*amphora*)²⁴ és ezüsttál, mindkettő (de legalábbis az utób-

20 Mon. Zagr. II. 516–517. p.

21 Engel, Genealógia, Magyar cs.

22 Kubinyi András: Az egyház szerepe az országos politikában és a honvédelemben a középkor végén. In: Egyházak a változó világban. Szerk.: Bárdos István és Beke Margit. Esztergom, 1991. (A továbbiakban: *Kubinyi, Az egyház*) 22. p.

23 Kubinyi András: A középkori anyagi kultúra kutatása és néhány módszertani problémája. In: *Aetas* 6. (1990) 3. sz. (a továbbiakban: *Kubinyi, Anyagi kult.*) 59. p.; *Berrár Jolán-Károly Sándor*: Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára. Bp., 1984. 378. p.

24 Az *amphora* szó ezen értelmezését l.: *Kubinyi, Anyagi kult.* 57. p.

bi biztosan) aranyozott, egy kristálykancsó (*amphora*) zománccal,²⁵ arannyal és ezüsttel, továbbá peremmel (peremdísszel) ékesítve. Ulászlóé mindezekon kívül egy nagy almásderes ló — egy *gradarius*²⁶ — egy másik, fehér, *hungornak*²⁷ nevezett *gradarius*szal együtt, a velük járó aranyozott, úgynevezett kalmárkantárokkal vagy —zablákkal (*cum frenis kalmar deauratis*). Az elnevezés esetleg onnan származik,²⁸ hogy kereskedőktől vásárolta ezeket a lószerszámokat a püspök s nem csináltatta őket, így talán egyszerűbb, kevésbé kidolgozott és igényes darabok lehettek.

Ezután következik a végrendelet legnagyobb horderejű, sokat idézett intézkedése. Megtudjuk, hogy mivel az ország szülötte s az általa birtokolt javakat az országtól kapta, ezért amennyire lehetséges volt, nem akart hálátlan lenni a hazához, és négy kulcsfontosságú végvár — köztük a legjelentősebb, Nándorféhvár — javítási, felújítási munkálataira harminckétezer forintot hagy. A másik három kedvezményezett vár Jajca, Szabács és Szörény.²⁹ Kiköti azonban a püspök, hogy ne a királyi kincstartó kezelje a pénzt, hanem a prelátusok, bárók, továbbá a nemes országlakosok, azaz a köznemesek — tehát az országgyűlés — jelöljenek ki erre a feladatra egy vagy több alkalmas személyt, akik becsületesen költik el az összeget. Nem biztos, hogy azért rendelkezett így a főpap, mert megromlott a viszonya a hivatalban lévő kincstartóval, Vémeri Zsigmonddal, lehet, hogy az volt intézkedésének oka, hogy jól ismerte a királyi pénzügyek természetét³⁰ — hiszen maga is volt korábban kincstartó — s ezen a módon, felelős személy megbízásával kívánta megnehezíteni az uralkodó dolgát, hogy a hagyatékhöz vagy

25 A végrendelet kiadásának szövege e szónál javítandó: *smalez* helyett, ami értelmetlen, *smalez* olvasandó, ami nem más, mint *zománc*. Mon. Zagr. II. 517. p.; *Szamota István–Zolnai Gyula*: Magyar oklevél-szótár. Bp., 1902–1906. 1113. hasáb.

26 A *gradarius*ra l.: *Daniela Dvořáková*: A ló a középkori Magyarországon. (A középkori lovak hierarchiájáról, fajtáiról, szineiről és áraitól.) In: Századok 143. (2009). (A továbbiakban: *Dvořáková*, A ló.) 363–364. p.

27 Ilyet nem találunk a középkori magyarországi lófélésegekről készített listán: *Dvořáková*, A ló 378–380. p.

28 A „kalamárkörtvény” (kalamár: kalmár) mintájára értelmezhetjük az elnevezést: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerk.: Benkő Loránd. Szerk.: Kiss Lajos, Papp László. II. Bp., 1970. 328. p.

29 *Item ex quo natus sum in regno et ea bona, que habui, ex regno habui, idcirco quantum possibile fuit, nolui esse ingratus patrie, relinquo itaque ad labores castrorum finitimum, videlicet Jaycza, Nandoralba, Sabacz et Zewryn triginta duo milia florenorum...* — Mon. Zagr. II. 517. p.

30 *Kubinyi*, Az egyház 21–22. p.

annak egy részéhez hozzájusson s azt azonnal másra, éppen esedékes kiadásainak fedezésére fordítsa, tehát így láthatta biztosítottnak a püspök, hogy a pénzt arra költség halála után, amire szánta. Vémerihez egyébként, úgy tűnik, barátság fűzte a főpapot, hiszen Vémeri évek múlva utóda lett a kincstartóságban, azonkívül közvetlenül követte őt a budafelhévízi prépostság élén (1498) és a zágrábi püspöki méltóságban.³¹ E végrendelet kedvezményezettjei között viszont nem találjuk.

A következőkben a zágrábi egyházmegye két legfontosabb templomáról emlékezik meg a főpásztor. Az „alapításától kezdve eléggé elhanyagolt” és „soha be nem fejezett”, de szavai szerint az általa a lehetőségekhez képest továbbépített (Szent István király tiszteletére szentelt) zágrábi székesegyház elkövetkezendő munkálataira, azok befejezésére tízezer forintot hagy. Több drágaságot szán még a katedrálisnak. Elsőként egy általa állandó jelleggel használt kancsót (*amphora*) és ezüsttálat. Nagycsütörtök napjára egy közepes méretű aranyozott ezüst „kettőskupát” (*cuppa dupplata*),³² két kisméretű, kiemelkedő ágakat vagy bokrokat mintázó díszítésekkel ellátott aranyozott ezüstkupával, továbbá tizenkét ezüstantyúrral (*discus*)³³ együtt, mely utóbbiak közül négy aranyozott. Tizenkét nagy ezüstantálat (*scutella*)³⁴ és (szertartás alatt) a szent olajok tartására való (*pro balsamentis*) három kicsit hagy a székesegyház számára az ereklyékkel kapcsolatos munkálatokra. Nem zárható ki, hogy ezen célra kap a templom két nagyobb aranyozott ezüst gyertya- vagy lámpatartót, egy arannyal és gyöngyökkel ékesített tartót több corporale számára (kendő, melyet a misében a kehely és az ostya alá helyeznek) és néhány más felszerelési tárgyat (*ornamenta*³⁵), melyekről a végrehajtóknak van tudomásuk.

A kezdettől fogva szintén eléggé elhanyagoltnak mondott császmái káptalani Szentlélek-templom építési munkálataira ötszáz forintot hagy, melynek „becsületes elköltésével” a káptalant bizza meg, másik ötszáz forintot rendkívüli események, mint például a törökök gyűjtogatása vagy a túlságosan régi tetőzet megrongálódása, beomlása vagy bármilyen más katasztrófa következtében szükségessé váló kárelhárításra, javítási munkákra hagyott. Ugyanennek a templomnak szán

31 *Kubinyi*, Vémeri 102. p. Viszonyuk megromlásáról: uo. 105. p. Vémeri kincstartóságának időhatárai: 101. és 104. p.

32 Aranyozott és ezenfelül ezüsttel bevont kupa lehetett, ezért nevezhették kettősnek. *Razum*, Thuz 65. p.

33 A *discus* jelentése: *Szende Katalin*: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Bp., 2004. 183. p.

34 A *scutella* jelentése *tálka* is lehet, l.: uo. 182. p.

35 A szó fordítására l. még alább, lábjegyzetben!

még egy fehér, aranyos damasztból készült, drágakövekkel kirakott kereszttel és különféle virágokkal díszített miseruhát minden tartozékával együtt. Kap még a templom egy ládát vagy szekrényt (*conservatorium*), mely drágakövekkel és Jézus-képpel van díszítve, továbbá egy feszületet ábrázoló oltárelőt (*tabula*³⁶).

A továbbiakban szinte kivétel nélkül főrangú személyeknek hagyományozott értéktárgyáról olvasunk. Bakóc Tamás esztergomi érsek és királyi kancellár³⁷ egy nagy aranyozott kupát kap és hat olasz ezüsttálat (*scutella*), melyek közül három aranyozott. Kálmáncsehi Domonkos váradi püspök, királyi személynöknek³⁸ egy új aranyozott kupa és egy kettős aranyozott sótartó (*salsarium ... dupplum*³⁹) jár. Alsólendvai Bánfi Miklós királyi ajtónállómesternek,⁴⁰ akit *compater*-jének, keresztkomájának nevez,⁴¹ egy aranyozott kupát, egy aranyozott kettős sótartót és egy lovat (egy *gradariust*) hagy. Somi Józsa temesi ispán, az Alsó Részek főkapitánya⁴² egy aranyozott kupát és egy pásztonak (*paztho*) nevezett lovat⁴³ kap, Újlaki Lőrinc herceg egy *gradariust*, két számszerjót (*balista*), több tegezettel, felhúzó szerkezetekkel (*cum ... tractoriis*) és nyilakkal együtt. Kanizsai Györgynek,

36 A szóra l. még alább, lábjegyzetben!

37 1497-től haláláig, 1521-ig volt esztergomi érsek. Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda Kálmán. I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk.: Solymosi László. Bp., 1986. (3. kiad.) (a továbbiakban: Kronológia) 324., 341. p. A kancellária vezetését 1490 őszén vette át egy évtizedre, előbb mint titkos kancellár, 1491-től pedig mint fő- és titkos kancellár irányította azt, ezt a címet haláláig megtartotta. *Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon.* Bp., 1971. (a továbbiakban: *Bónis, Jogtudó*) 311. p. Egyházi méltóságait l.: *Fügedi Erik: A XV. századi magyar püspökök.* In: *Történelmi Szemle* 8. (1965) 486. p.

38 1495-től 1501-ig volt váradi püspök, 1494 és 1501 között királyi személynök. *Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával.)* Bp., 1994. (a továbbiakban: *Köblös, Középréteg*) 352–353. p.; *Bónis, Jogtudó* 335. p. és VIII. tábla.

39 Lehetséges, hogy anyaga miatt „kettős”, mint a fentebb említett, a zágrábi katedrálisnak hagyott kupa.

40 E tisztséget 1490 és 1500 között töltötte be. *Kubinyi, Bárók* 203. p.

41 Amiből az következik, hogy Bánfi Miklós gyermekeinek, Jánosnak és Margitnak, pontosabban legalább egyiküknek a püspök lehetett a keresztapja. *Engel, Genealógia, Hahót* nem 4. tábla: Bánfi (alsólendvai, folyt.).

42 1494 és 1508 között viselte a temesi ispáni tisztséget, mely akkoriban együtt járt az Alsó Részek főkapitányának címével. *Kubinyi, Bárók* 207. p.; *uő.: A szászszentdemeter-nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez.* In: *uő.: Nándorférférvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete. Hely nélkül, 2007.* 122. p.

43 Ilyet sem találunk a középkori magyarországi lófélésegekről készített listán: *Dvořáková, A ló* 378–380. p.

aki ekkoriban talán már nándorfehérvári bán volt⁴⁴ s akit szintén *compaterjének* nevez, egy *gradariust*, feleségének, Rozgonyi Klárának⁴⁵ egy új, aranyozott kupát és három kisméretű, sózott hálnak való aranyozott ezüsttálat (*scutella*) hagy. Szatmári György prépost, királyi titkár egy *gradariust* és egy új, aranyozott kupát kap. Ekkoriban viselt tisztségeinek áttekintése némi kitérőt kíván. A királyi titkári posztot 1494-től 1503-ig töltötte be, 1500-ig egyedülként.⁴⁶ 1495-ben lesz a fehérvári Szent Miklós-társaskáptalan prépostja. 1497-ben erdélyi prépost, e méltóságáról valószínűleg már abban az évben lemondott. 1498-ban mislyei és minden jel szerint óbudai prépost, utóbbiként 1499-ben is kimutatható. Valószínűleg ennek az esztendőnek a végén (november 7. után) a király veszprémi püspökké nevezte ki, mellé megkapta a budafelhévízi prépostságot is, a többi prépostságáról viszont le kellett mondania. (Fehérvári prépostságára az utolsó adat 1500. április 3-i, e hónap 11-én már biztosan budafelhévízi prépost.)⁴⁷ Somi Józsa és Szatmári jó barátok voltak, a temesi ispán megemlékezik róla 1502. évi végrendeletében.⁴⁸ Ráskai Balázs tárnokmestert és budai várnagyot,⁴⁹ a végrendelet következő kedvezményezettjét tizenkét nagy kanál — ebből hat aranyozott — illet, továbbá két

44 E tisztségét — *Simon* szerint — 1499 februárja és 1507 júniusa között viselhette (utóbbi időhatár teljességgel bizonyos). *Simon Zsolt*: A baricsi és kölpényi harmincadok a 16. század elején. In: Századok 140. (2006) 881. p. *Horváth* szerint csak 1501 áprilisától volt (1507 júniusaig) nándorfehérvári bán. *Horváth Richárd*: Vas megye tisztségviselői a késő középkorban (1458–1526). In: *Vasi Szemle* 64. (2010) 732–733. p. 1499 és 1507 között Vas megye ispánja is volt, ezt a tisztséget az előző ispán, Ellerbach János halála után kapta meg (uo.). Ellerbach 1499. márc. 29-én még életben volt, jún. 18. előtt halt meg. *Engel*, *Genealógia*, Ellerbach (monyorókeréki).

45 *Engel*, *Genealógia*, Osló nem 5. tábla: Kanizsai. Kanizsai Györgynek Rozgonyi Klára a második felesége volt, az első Alsólendvai Bánfi Erzsébet, I. uo. Rozgonyi Klára az anyja Kanizsai György (tudomásunk szerinti) egyetlen gyermekének, Lászlónak. *Engel*, *Genealógia*, Osló nem 6. tábla: Kanizsai (folyt.). Abból, hogy Györgyöt a végrendeletben a püspök keresztkomájának nevezi, az következik, hogy Lászlónak ő, a főpap lehetett a keresztapja.

46 *Bónis*, *Jogtudó* 312., 315., 316. p. és VII. tábla.

47 *Köblös*, *Középréteg* 330–331. p. Uo. (330. p.) olvashatjuk, hogy 1499-től királyi titkos kancellár is volt. *Bónis* viszont az uralkodó kinevező okmányával bizonyítja, hogy 1503-ban lett (titkos) kancellár, I.: *Jogtudó* 312. p.

48 *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 1971. (a továbbiakban: *Mályusz*, *Egyh. társ.*) 195. p.

49 Tárnokmester 1498 és 1518, budai várnagy 1490 és 1505 között volt. *Kubinyi*, *Bárók* 206–207. p.

kis, sózott hálnak való aranyozott ezüsttál (*scutella*). Csebi Pogány Péter pozsonyi ispánra⁵⁰ egy *gradariust* hagy.

Ezután szerzetesrendeknek adandó összegekről esik szó. A karthauziak számára magyarországi kolostoraik szükségleteire ezer forintot hagy, melyet lövöldi (Veszprém megye) rendházuk őrizetére bíz. A pálosoknak és az obszerváns ferenceseknek ugyanazon célra ezer-ezer forintot szán, az előbbieket esetében mondja csak meg, hogy hol kívánja a pénzt őriztetni: a rend budaszentlőrinci főkolostorában, mintegy Remete Szent Pál földi maradványai mellett (*ad sanctum Paulum iuxta Budam*).⁵¹ Nincs semmi meglepő ezekben a gazdag ajándékokban: a korban mindhárom rend megbecsült, népszerű volt.⁵²

A továbbiakban egyes rendházaknak, templomoknak, ispotályoknak adományozott pénzekről olvashatunk a végrendeletben. A Nova Villának nevezett zágrábi városrészben (horvátul: *Novaves*)⁵³ levő Szent János-templom újjáépítésére, befedésére vagy vakolására, meszelésére és egyéb szükségleteire száz forintot, a zágrábi piactéren álló Szent Erzsébet-ispotály felújítására ugyanannyit hagy, a Zágráb Olaszutca (*Vicus Latinorum*) nevű városrészében⁵⁴ található Szent Antal-ispotályra pedig ötven forintot. A Zágráb latinul *Abbatianak* nevezett városnegyedében vagy (csak) utcájában álló ciszterci monostor Szűz Mária tiszteletére szentelt templomának⁵⁵ felújítására vagy befedésére, vakolására ugyanannyit ad. Ez az ajándék figyelemre méltó, mivel monasztikus — így ciszterci — férfimo-

50 E tisztséget 1495 és 1501 között viselte, ekként azonban nem számított bárónak. *Kubinyi*, Bárók 210–211. p.

51 Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Szerk.: F. Romhányi Beatrix. CD-ROM. Bp., é. n. (a továbbiakban: Kolost. és társaskápt.) Adattár, Buda - Szentlőrinc.

52 *Mályusz*, Egyh. társ. 255. p.; *Engel Pál*: Szent István birodalma. Bp., 2001. (A továbbiakban: *Engel*, Szt. István) 277–278. p.

53 Zágráb legészakibb városrésze, a zágrábi káptalan birtoka. *Engel*, Térkép. — Disszertációmhoz (I.: Értekezés) hat térképet mellékeltem, melyek azon *Engel* Térképén fellelhető szlavóniai helységeket mutatják, ahol a végrendeletben kedvezményezett egyházi intézmények voltak.

54 A zágrábi püspökség birtoka. *Engel*, Térkép.

55 *Ferenc L. Hervay*: Repertorium historicum ordinis Cisterciensis in Hungaria. Bp.–Roma, 1984. 203. p.; *Ksenija Brigljević*: The Cistercian Monastery and the Medieval Urban Development of Zagreb. In: *Annual of Medieval Studies at the CEU 1993–1994*. Edited by Marianne Sághy. Bp., 1995. 105., 107. p. Az *Abbatia* negyed (utca) a horvátul *Kapto*lnak nevezett, a káptalan birtokát képező városrészben volt [*Engel*, Térkép; *Klaus-Detlev Grothusen*: Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts. Wiesbaden, 1967. 176. és 177. p. közötti várostérkép (1. szintén: Értekezés)], tévesen írja *K. Brigljević*, hogy a püspöki városrészben: uo. 102. p.

nostort gyakorlatilag nem találunk középkor végi magyarországi végrendeletekben az adományban részesített egyházi intézmények között.⁵⁶ A Szent Lénárd-templom szükségleteire feleannyit, huszonöt forintot szán. Ugyancsak huszonöt forintot kap a zágrábi Szent Imre-templom, ötven forint jut a dominikánus rend zágrábi Szent Miklós-kolostorának és templomának⁵⁷ meg nem nevezett munkálataira. Valószínűleg a Szent Ferenc tiszteletére alapított zágrábi ferences kolostornak⁵⁸ adományoz a következő rendelkezésével huszonöt forintot. A pálosok Zágráb közelében, attól északra található remetei Szűz Mária-templomának és -kolostorának⁵⁹ munkálataira és más szükségleteire ötven forintot hagy, ugyan-ezen célokra a domonkosok csázmai Mária Magdolna-templomára és -kolostorára kétszáz forintot, az ugyanott lévő Szent Kozma és Damján-ispotályra harminckettőt. A Csázma melletti mezőn álló Szűz Mária-templom egy jó papi ornátus rendelkezésére, készíttetésére és oltárterítőre huszonöt forintot kap. A pálosoknak a garicsi (garigi) vár (Körös megye) közelében, attól délre álló Szűz Mária-kolostorán és -templomán végzendő munkálatokra és ezek más szükségleteire ötven forintot rendel, ugyanennyit szán a Golgonca (Glogonca) mezővárosban lévő Szűz Mária-templomnak, mely az ottani prépostsághoz tartozott (ennek élén állott a püspök egy időben).⁶⁰ A csázmai provinciában (püspöki birtoktartományban⁶¹) található egyházaknak juttatandó összegekről szól a továbbiakban a testamentum. A rakitnicai Szent István vértanú-templom⁶² tizenkét forintot, a Nart mezővárosban levő Mindenszentek-templom és a szerdahelyi⁶³ (mezőváros) Szent Erzsébet-

56 *Kubinyi*, Monasztikus 239–240. p. Ezt a megállapítást újabban árnyalja: *Szabó Noémi Gyöngyvér*: Monasztikus férfikolostorok társadalmi kapcsolatai a 15–16. században a végrendeletek tükrében. In: *Századok* 143. (2009) 451–466. p.

57 1474-ben a kolostor a Gréc- vagy Grics-hegyre költözött a káptalani városrészből (a *Kapto*lból). Kolost. és társaskápt., Adattár, Zágráb. A Gréc-hegy elnevezéseit I.: Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század.) Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál, Makk Ferenc. Bp., 1994. (a továbbiakban: KMTL) 738. p.

58 Kolost. és társaskápt., Adattár, Zágráb.

59 Uo., Adattár, Remete 5. (Promontorium Zagrabiense).

60 Uo., Adattár, Glogonca. A plébániatemplomnak más a titulusa. *Engel*, Térkép.

61 *Razum*, Thuz 67. p.

62 Rakitnicát Szentistván néven is emlegették, Csázmától 11 km-re északkeletre, Szicsan és az itt szintén megemlített Nart között található. *Engel*, Térkép.

63 Narttól 10 km-re délkeletre. Uo.

templom tizenöt-tizenöt forintot kap, az ócsázmai (*Vetus Chasma*)⁶⁴ Keresztelő Szent János-templom huszonöt, a Hejmóc (Hemovc)⁶⁵ melletti Szent György-templom tizenkét, a petreci Szent Péter-templom tíz, a gracsinai⁶⁶ Szent Katalin-egyház szintén tizenkét forintot. Talán a csázmai éneklőkanonok birtokolta azt a latinul *Cantoratus*nak nevezett helységet, melynek Szent Kereszt-temploma tizenkét forintban részesült. A podgorjai⁶⁷ Szent Miklós-templom tíz, a csázmai halastó fölött levő Szent András-templom szintén tíz, a csázmai külvárosban (*in suburbio*) található Szent János-templom hat, a Szentlélek-templom alatt lévő plébániatemplom ugyancsak tíz forinthez jut. A következőkben a dombrói provincia egyházairól esik szó. A Dombró mezővárosban található Szent Margit-templom legfontosabb szükségleteire huszonöt forintot kap, az ugyanott levő Szent Márton-templom⁶⁸ szintén, míg a Kapelában⁶⁹ található filia-egyház (talán a Szent Márton-templom leányegyháza) tizenöt forintot. A bontosovci⁷⁰ Szent György-templom húsz, a lemesi⁷¹ Szent György-templom tizenhat, az ugyancsak a dombrói provinciában, a Körös felé vezető út mellett levő Szent Miklós-templom szintén tizenhat forinthez jut.

Az alábbiakban az ivanicsi provincia egyházai következnek. Az ivanicsi (ivánci)⁷² Szűz Mária-plébániatemplom munkálataira és más szükségleteire huszonöt forintot hagy a püspök. Ezután a ciszterci rend ivanicsi Szűz Mária-apá-

64 Csázma része. *Csánki Dezső: Körösmegye a XV-ik században*. Bp., 1893. (a továbbiakban: *Csánki, Körösmegye.*) 71. p.

65 Azonosításához l. uo. 71–72. p. Nart és Szerdahely között található, Szentgyörgynek is neveztek. *Engel, Térkép.*

66 Uo. Gračinaként szerepel, Körös városától mintegy 6 km-re délre található.

67 Narttól mintegy 28 km-re északkeletre. Uo.

68 Ezen templomról a végrendeletből csak a védőszent neve derül ki, az, hogy az adományban részesített intézmény templom, nem. A dombrói egyházi intézmények említéseire forrásokban l.: *Georg Heller: Comitatus Crisiensis*. München, 1978. 59–60. p. E templomra l. még: *Csánki, Körösmegye* 72. p.

69 Minden bizonnyal a Dombrótól 6 km-re északkeletre levő helység. *Engel, Térkép.*

70 *Csánki* szerint Csázmától észak-északnyugatra: Körösmegye 76. p. *Engel Térképe* nem tünteti fel ezt a települést, viszont a hozzá tartozó adattárban megvan (Bontusovc néven). Ebből megtudjuk, hogy a csázmai főesperesség területén volt, Bolcs vidékén. Bolcs lehet Kis- és Nagybolcs is, szomszédos helységek, a térképen szerepelnek, Csázmától kissé északkeletre, előbbi 16, utóbbi 18 km-es távolságban tőle.

71 Körös városától 4 km-re délkeletre, Szentgyörgynek is hívták, *Engel Térképén* ezen a néven szerepel.

72 Mezőváros. Uo.

cazárdájáról⁷³ szól, amiben, mint megtudjuk, annyira megfogyatkozott a létszám, hogy egy öreg és egy fiatalabb szerzetesen kívül többen nem lakták, s ez utóbbi nem volt képes a rendházhoz tartozó templomban ellátandó feladatokat teljesíteni, ezért nagy erőfeszítések történtek a monostornak ciszterci apácákkal történő betelepítése érdekében a környező vidékekről mindenünnen, mivel, amint írja, Magyarországon egy zárdában sincsenek, de máshonnan sem sikerült odavinni őket. Ezt látva szükséges volt a Szentszékhez folyamodni azzal a kérelemmel, hogy világi papok láthassák el a szolgálatot a rendházban, amit az oklevél által engedélyezett is, attól kezdve ott mindig ilyenek (*presbiteri*) dolgoztak. A monostor birtokait, melyeket a püspökség javaiból kapott, ő, a főpásztor jogosan tartotta kezében, a rendházban szolgálatot teljesítő papoknak pedig fizetséget biztosított. Ha mégis utóda vallásos buzgalomból vagy bárki más, aki a lelke üdvéért kívánna cselekedni, ciszterci apácákkal népesítené be a monostort, helyesli a püspök, hogy pápai engedéllyel visszakapja birtokait a rendház, melynek alapítólevele, illetve kiváltságlevele (vagy -levelei) Csázmán, az egyik — valószínűleg a káptalani — templom sekrestyéjében (levéltárában) található. A monostor nagy oltárhoz oltárelőre (*pro tabula*),⁷⁴ különféle felszerelésekre (*pro ... ornamentis*)⁷⁵ — melyeken érthetünk papi és oltárfelszerelést is —, továbbá más szükséges dolgokra száz forintot hagy.

A főpap még 1475 októberében fizetett hatvanhat aranyforintot a rendház és vagyona birtoklásáért Rómának.⁷⁶ Miután átvette a zárdát — mely akár évekkel e díj lerovása előtt is történhetett —, az apácák nem maradhattak ott tovább. Egy keltezetlen forrás arról vall, hogy a monostor egykori lakói elpanaszolták a püspök eljárását a király előtt, azzal vádolták, hogy javaiktól, jobbágyaiktól, tizedektől mind megfosztotta és rendházukból elűzte őket, több mint hatezer forintos kárt okozott nekik és templomuknak.⁷⁷ Amint láttuk, ilyesmiről nincs szó a végrendeletben. Akármilyen is történt, annyi biztos, nem csodálkozhatunk azon, hogy a

73 A végrendelet szövegében ez a titulus olvasható, míg az adatbázis (I.: Kolost. és társaskápt., Adattár, Ivanics) szerint Szent Mária Magdolnáról nevezték el a monostort.

74 Ismertebb nevén *antependium*, I.: *Solymosi László*: Két középkor végi testamentum Szabolcs vármegyéből. In: Emlékkönyv Rác István 70. születésnapjára. Szerk.: Kovács Ágnes. Debrecen, 1999. (a továbbiakban: *Solymosi*, Testamentum) 213. p. Az adatot a szerzőnek köszönöm.

75 E szó fordítását I.: *Mályusz*, Egyh. társ. 242. p.; *Solymosi*, Testamentum, uo.

76 *Razum*, Thuz 99. p.

77 *Stipišić-Šamšalović*: *Isprave* 500. p. (3571. sz.) Igaz, e regesztából csak az derül ki, hogy az apácák a zágrábi püspököt vádolták be, név szerint Osvátot nem említi. A forrás keletkezését az 1500 körüli évekre teszi, ám nagy esélye van annak, hogy az jóval korábbi.

püspöksége birtokait gyarapítani kívánó főpap az akkoriban hanyatlófélben, válságos állapotban levő, népszerűtlen, létszámproblémákkal küszködő monasztikus rendek⁷⁸ egyik monostora ellen lépett fel. Az, hogy ezt megelőzően a zárdába nem sikerült a főpásztornak apácákat telepítenie még Magyarországon kívülről sem (ahogyan ez a végakarát idézett szavaiból kiderül), valószínűleg éppen az e rendeket ebben az időben Európa-szerte sújtó krízissel magyarázható. Az sem meglepő, hogy azt írja a testamentum, hogy Magyarországon egy zárdában sincsenek ciszterci apácák. Valójában voltak, de nagyon kevesen: az ivanicsin kívül ekkoriban csak két monostoruk létezett, a veszprémvölgyi és a brassói.⁷⁹ Talán a ciszterciekkel folytatott pereskedés az oka annak, hogy viszonylag hosszasan szól a rendház ügyéről a végakarát (már ha folyt egyáltalán per a testamentum megfogalmazásakor). Szentlászlói Osvát halála után persze nem kapták vissza a ciszterciek a zárdát, 1508-ban Szegedi Lukács püspök az obszerváns ferenceseknek juttatta azt.⁸⁰

Az ugyancsak az ivanicsi provinciában levő Mindenszentek-templom számára mindarra, amire leginkább szüksége van, huszonöt forintot ad a végintézkedés következő pontja szerint Szentlászlói. A Szalatnok (Zalatnok) mezővárosban (Kőrös megyében, a zágrábi püspökség birtoka⁸¹) található Mindenszentek-templom szükségleteire ugyanannyit szán, továbbá elrendeli, hogy a testamentum végrehajtói az ugyanott levő, talán a templomhoz tartozó kápolnát fejeztessék be és gondoskodjanak számára papi felszerelésekről (*ornamenta sacerdotalia*), terítőkéről [vagy szövetekről — *mappas* (plur. acc.)] és más szükséges dolgokról. Hasonlóképpen a Zala megyei Szentlászló templomát is fejeztessék be, szerezzenek be kelyheket, papi felszereléseket, oltárterítőket és mást is, ami szükséges. Nem tudni, mennyit hagy ez utóbbi egyházra, talán erről már külön, korábban rendelkezett.

Szentlászló esetében az azonosítás szempontjából elvileg négy helység is szóba jöhet: a mai Bucsuszentlászló (Szentlászlóegyháza néven is emlegették), a mai Szécsiszentlászló vagy Motvarjevci, a mai Pusztaszentlászló és a mai Zalasantlászló, akkoriban ez utóbbi mezőváros volt, a többi falu. A mai Szécsiszentlászló a zágrábi egyházmegye területén, a bekcsényi főesperesség-

78 Engel, Szt. István 277. p.; *Kubinyi*, Monasztikus 239–240. p.

79 Kolost. és társaskápt., Szerzetesrendek a középkori Magyarországon, Ciszterciek, és: uo. Adattár, Brassó, Veszprémvölgy.

80 Kolost. és társaskápt., Adattár, Ivanics.

81 Engel, Térkép.

ben feküdt. Igen nagy valószínűséggel a mai Pusztaszentlászló a keresett helység (Lentitől keletre található). A többi település közül egyikről sem tudjuk kimutatni, hogy a zágrábi püspökségé vagy a püspöké mint magánföldesúré lett volna, a mai Pusztaszentlászló esetében sem számolhatunk az első lehetőséggel, utóbbi viszont felmerül: ugyanazon oklevél alapján kapcsolatba hozhatók ugyanazon helységekkel, köztük Szentlászlóval a püspök és a Szentlászlóiak. Ez a Szentlászlói család a mai Pusztaszentlászló egy részének birtokosaként 1390 és 1549 között adatható. (A XV. században a fentebb felsorolt négy helység közül egy másikat is birtokolt egy másik Szentlászlói család: a mai Zalaszentlászló uraiként 1426-ban mutathatók ki, e települést magszakadásuk után, 1442-ben már a Marcaliak, a püspök végrendekezése idején pedig a Bátoriak kezén találjuk.)⁸²

Az említett oklevél nem más, mint Perényi Imre nádor 1511. november 18-án kelt parancsa,⁸³ melyben felszólítja a kapornaki konventet, hogy egykor a néhai Osvát zágrábi püspök kezén lévő bizonyos Zala megyei birtokrészek — köztük Szentlászló egy része — birtokába vezesse be Szentlászlói Istvánt, a néhai László fiát, akit azok örökség jogán illetnek meg.⁸⁴ A főpásztori végrendeletnek a szentlászlói templomról való megemlékezése szintén arra utal, hogy a püspöknek földesúrként volt köze a faluhoz. Az a tény, hogy tizenkét évvel a főpap halála után a nádor azt parancsolta, hogy a püspök (egykori) javaiba kell bevezetni Szentlászlói Istvánt, arra vall, hogy ezen birtokok helyzete problémás volt. Az oklevél hátoldalán alig kivehető feljegyzés tanúskodik arról, hogy az iktatáskor ellentmondás történt, valószínűleg a néhai Kerecsényi György fiainak, de egyáltalán nem zárhatjuk ki, hogy másoknak a részéről is. Forrásunk alapján arra következtethetünk, hogy a főpásztor örökölt birtokai nem biztos, hogy visszakerül-

82 Uo.; Zalai arch. Nemesi genealógia. Laki Thúz cs. a Bő nemzetségből és a két Szentlászlói cs.

83 ZML MEOKL Zalai konv. ol. 1221. (DF 254017.)

84 A már említett Szentlászlón (a mai Pusztaszentlászlón) kívül a következő helységekben voltak a birtokrészek: Báza, Szompács, Karicsa (más néven Tótfalu az oklevél szerint), mindkét (!) Barlahida (forrásunk szerint más néven Zebecke), Szentmihály és Bosolló. Ami Zebeckét illeti: külön település, nem pedig Barlahida más elnevezéssel, kűfőnk tehát e tekintetben biztosan hibás. Adataink alapján Zebecke tűnik kettős településnek, nem Barlahida, ahogyan az az oklevélben olvasható. Szentmihály pontos azonosítása nem lehetséges, mert több megoldás is szóba jöhet, a többi helység azonban egyértelműen megtalálható: ezen utóbbiak közül mindegyik falu Bosolló kivételével, mely pusztá. A XIV–XVI. század folyamán különböző időpontokban ki tudjuk mutatni földesúrként a Szentlászlóiakat és a Kerecsényieket is Szentlászlón, Bázán, Szompácson, Karicsán, csak a Kerecsényieket Barlahidán, míg Zebecke és Bosolló esetében egyik család birtoklására sincs adatunk jelenleg. Egymáshoz közeli településekről van szó. (Engel, Térkép; Zalai arch. [1. uo. a térképet is]. Bosolló azonosítására 1.: uo. Birtokok.)

tek halála után a Szentlászlóiakhoz (ahogyan annak a jog szerint történnie kellett volna), lehetséges, hogy mások tették rájuk a kezüket, például talán Kerecsényi György. Ha utóbbi tényleg így cselekedett, akkor árulkodó, hogy a feljegyzésben néhaiként szerepel: Bakóc érsek egyik magas rangú familiárisa volt, akinek csak a halála után merhették megkísérelni a Szentlászlóiak az iktatást. Amennyiben valóban elfoglalta a birtokokat, akkor nem sokkal ezen parancs kiadása előtt távozhatott az élők sorából.⁸⁵ Viszont esetleg az is megtörténhetett, hogy a javakat megkapták ugyan a Szentlászlóiak, de nem tudtak megosztani rajtuk, így családi viszály tört ki, s ennek egyik fázisáról tudósít az oklevél.

Ezeknél a találgatásoknál fontosabb, hogy ez a kútfő döntő módon járul hozzá a zágrábi főpásztor származása kérdésének eldöntéséhez: Szentlászlói volt az apja, anyja lehetett Túz leány, Túz János pedig talán az unokatestvére. Ezt alátámasztja, hogy a püspök soha nem fordul elő Túz néven a forrásokban, Szentlászlóiként viszont igen: nem sok ilyen kútfővel rendelkezünk, ezek püspöki kinevezésével összefüggésben, illetve az ahhoz vezető politikai folyamat során keletkeztek,⁸⁶ főpapként természetesen csak keresztnevén találjuk említve. A szakirodalomban legtöbbször Túzként szerepel, már az 1770-ben megjelent Kercselich-féle műben is ezt olvashatjuk.⁸⁷ A történészeket bizonyára éppen a végrendelet tévesztette meg.⁸⁸ Ebben a püspök rokonainak nevéként a Túz előfordul, a Szentlászlói nevet pedig az egész dokumentumban hiába keressük.

A következőkben a püspök családtagjaira vonatkozó rendelkezéseket olvashatjuk. Rokona, a néhai Túz János fiának, Alfonznak⁸⁹ ezer forintot szán, a to-

85 De 1510 októberében még biztosan életben volt, l. Kerecsényi életrajzi adatainál fentebb, láb-jegyzetben.

86 A király 1465-ben a pápának írt leveleiben Szentlászlói Osvátnak (*O. de Szentlaszlo*, illetve: *Szentlaszlo*) nevezi: *Fraknoi*, Mátyás levelei I. 94., 102. p. A püspökké történő kinevezéséről, illetve a túl fiatal kora miatti egyházi szabálytalanság alóli felmentéséről rendelkező pápai oklevelekben szintén Szentlászlói néven (*O. de Zenthlaszlo*) szerepelt. MREV III. 182. p. (CCXCVI. és CCXCVII. sz.) (Püspök akkor lehetett valaki az egyházjog értelmében, ha legalább harminc éves volt.)

87 *Balthasar Adamus Kercselich* (Krčelić) *de Corbavia*: *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagradiensis partis primae* tomus I. Zagrabia, 1770. (a továbbiakban: *Kercselich*, i. m.) 181. p. L. mindjárt a fejezetcímet, igaz, itt már a Szentlászlói is felbukkan mint előnév.

88 A végrendelet témaköréből írt korábbi munkáimban magam is a Túz nevet használtam, ezeket l.: 1. jegyz.

89 Végrendeletében (1500. ápr. 5.) és egy királyi iktatóparancsban (1500. szept. 11.) az Alfonz András nevet olvashatjuk, mindkét helyen zágrábi és golgoncai prépostként szerepel. *Mon. Zagr.* III. 2. p.; *Borsa Iván*: A Somogy Megyei Levéltár Mohács előtti oklevelei. In: *Somogy*

vábbiakat illetően a végrehajtóknak adott felvilágosítást. A főpásztor egyik utolsó intézkedése volt Túz Alfonz zágrábi préposttá történő kinevezése. Vitéz Mihály prépost 1499. április 7-én bekövetkezett halála⁹⁰ után két nappal, 9-én Csázmáról írt levelet Ivanicsi András zágrábi és János gercsei főespereseknek, továbbá Jalsith János zágrábi örkanonoknak. Ebben tudatja, hogy a zágrábi egyház préposti méltóságát a kanonoksággal együtt a nevezetnek adományozta, a kinevező okiratot mellékelten küldi. Utasítja a címzetteket, hogy az ez utóbbi okmányban kijelöltek valamelyikével végeztessék el az iktatást, az ezért járó pénz kifizetése pedig — a szövegből kikövetkeztethetően — csak akkor fog megtörténni, ha a címzettek tájékoztatást adtak annak végbementéről. Megtudjuk még, hogy a püspök a kifizetés ügyében írt már az egyik udvarnokának, általa megbízást adott rá valakinek. Nem derül ki, hogy a pénzt a fentebb felsorolt három káptalani tag kapja vagy az, aki elvégzi az iktatást, esetleg mind a négyen. Amint láttuk, e levél mindhárom címzettjét végrendeleti végrehajtójának jelölte ki a főpásztor.⁹¹

Nincs kizárva, hogy Alfonznak ez már a második préposti méltósága volt. Ugyanis II. Ulászló, mivel a püspök 1492-ben kérte, 1495. március 25-én oda is adományozta neki, a főpápnak a golgoncai (glogovnicai) prépostságot,⁹² ő viszont valamikor Alfonznak adathatta azt tovább. Ez a prépostság a Szent Sírkanonokrend (az egyik ágostonos kanonokrend) kolostora volt 1489-ig, amikor a pápa a johannitákkal egyesítette e rendet.⁹³ A kolostor birtokában ekkoriban maga Golgonca mezőváros és két-három falu volt (mindezek Kőrös megyében).⁹⁴ Az uralkodói adományt megerősítő pápát úgy tájékoztatták, hogy a rendház évi negyven forint jövedelemmel rendelkezik.⁹⁵ Túz Alfonz kinevezése vagy hosszú

megye múltjából. Levéltári évkönyv. (a továbbiakban: SMM) 14. köt. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1983. (a továbbiakban: *Borsa*, SML okl.) 73. p. (152. sz.).

90 Mon. Zagr. II. 533. p. (5. sz.).

91 E levél regesztáját l.: Mon. Zagr. II. 516. p., javítandó az eredeti alapján: HDA, Arch. cap. Zagr., AA 95 / 48. (DF 256913.)

92 *Margalits Ede*: Horvát történelmi repertorium (a továbbiakban: *Margalits*, Repertorium) I. Bp., 1900. 651. p.; *Kercselich*, i. m. 190. p.; *Razum*, Thuz 63. p. Igényét a püspök akkor nyújtotta be a kolostorra Ulászlónak, amikor az addigi házfőnök meghalt. *Margalits*, Repertorium, uo.

93 KMTL 31., 635. p.

94 *Engel*, Térkép.

95 *Margalits*, Repertorium I. 651. p. A pápai megerősítés 1495. szept. 8-án kelt. *Kercselich*, i. m. 190. p. — További adatok a prépostság bevételeivel kapcsolatban: egy 1462. évi forrásban (Mátyás király római követének továbbított emlékeztetőben) azt találjuk, hogy a jövedelmek akkor a költségek levonása után alig tettek ki hatvan forintot; 1507-ben a rendház birtokain

idővel (több hónappal, évvel) a püspök halála előtt történt, vagy a zágrábi préposti méltóságra való emelésével egy időben, vagy csak a főpásztor elhunytá után.

Haladjunk tovább a végrendeletben. A néhai Dersfi István fiát, Miklóst és kiscsiny leányát, Zsófiát, akik árvák, „minden reménytől elhagyottak”, javaikkal, birtokaikkal együtt a király oltalmába és kegyébe ajánlja Szentlászlói, alázatosan kérve Ulászlót, hogy az urak közül valakit, aki vállalja, jelöljön ki vagyonuk védelmezésére. Dersfi István 1492 utolsó vagy 1493 első negyedévében halt meg.⁹⁶ A két gyermek a Győr nemből származó Szerdahelyi Dersfi család sarja, Miklós születését 1485-re, Zsófiáét 1487-re tehetjük. Előbbi 1501-ben már nős, felesége Katalin, Alsólendvai Bánfi Jakab leánya.⁹⁷ Bánfi Jakab a jelen végrendeletben szintén kedvezményezettként szereplő Bánfi Miklós testvére.⁹⁸ Zsófia is házasságot kötött, azonban hamar meghalt, 1505-ben néhaiként említik. Dersfi Miklósról 1536-ig terjedően maradtak fenn adatok.⁹⁹ 1519 júliusában Beriszló Péter dalmát-horvát-szlavón bán vicebánjaként és Kőrös megyei ispánjaként szerepel.¹⁰⁰ A főpap Miklóstra háromszáz, Zsófiára ötszáz forintot hagy. Amennyiben elfogadjuk a fentebb említett születési éveket, mindkét gyermek éppen 1499-ben léphetett törvényes korba, azaz Miklós ez évben tölthette be tizenegyedik, Zsófia a tizenkettedik életévét.¹⁰¹ A püspöknek az a királyhoz intézett kérése, hogy jelöljön ki valakit az árvák javainak védelmezésére, valószínűleg úgy értelmezhető, hogy gondnokot (*curator*) szeretett volna kineveztetni a vagyon kezelése céljából. A jog szerint a törvényes korú személy követelhetette gyámjától (*tutor*) javai átadá-

hatvanhárom füstöt (adóegységet) írtak össze. *Kubinyi*, Monasztikus 241–242. p. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. I/6. köt. Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490. Bp., 1891. 21. p.

- 96 1492. szept. 20-i oklevél szerint még él, 1493. ápr. 9-én kiállított okmány viszont feleségét már özvegynek mondja. *Komjáthy Miklós*: A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelei az Országos Levéltárban. (A továbbiakban: *Komjáthy*, II. Ulászló-kori.) I. közlemény. In: SMM 4. köt. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1973. 51–52. p. (8. sz.); 2. közlemény. In: SMM 5. köt. Szerk.: uő. Uo., 1974. 9. p. (13. sz.)
- 97 *Engel*, Genealógia, Győr nem 2. Szerdahelyi-ág, 1. tábla; *Komjáthy*, II. Ulászló-kori, 7. közlemény. In: SMM 10. köt. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1979. 52-53. p. (76. sz.)
- 98 *Engel*, Genealógia, Hahót nem 4. tábla: Bánfi (alsólendvai, folyt.).
- 99 L. a fentebb említett családfát!
- 100 A Balassa család levéltára 1193–1526. Fekete Nagy Antal kézírata alapján s. a. r. és szerk.: Borsa Iván. Bp., 1990. 188. p. (520. sz.)
- 101 A törvényes kor a XVI. század elejéig a fiúknál a 14., a lányoknál a 12. év betöltésével, onnantól kezdve mindkét nemnél a 12. évvel vette kezdetét. *Holub József*: Az életkor szerepe középkori jogunkban és az „időlátott levelek”. In: Századok 55–56. (1921–1922) 44. p.

sát, de ha akarta, azok gondozására kérhetett magának gondnokot.¹⁰² Az árvák gyámja a püspök volt, talán özvegy anyjuk halála óta.¹⁰³ A testamentum megfogalmazásakor Zsófia talán, Miklós viszont bizonyíthatóan törvényes korú volt.¹⁰⁴ Elképzelhető, hogy kezdetben maga a főpásztor volt a gondnok, de lehetséges, hogy csak a végrendeletében történt intézkedés annak kijelölésére. A Dersfiekről alább még lesz szó.

A testamentum következő pontja szerint saját három nőrokonának mindegyike: Petkai László, illetve Fáncsi Gáspár özvegye, továbbá Gyulai Gáspár felesége egyaránt száz forintot kap a püspöktől, a nevüket nem említi. A szintén a Győr nemből származó Gyulaiak Gáspár nevű családtagjára vagy -tagjaira az 1480 és 1506 közötti időszakból van adatunk.¹⁰⁵ A család több ágra oszlott, az az ág, amelyhez Gáspár vagy a Gáspárok tartozott vagy tartoztak, az egész Gyulai-Gesztzi atyafiságnak a Baranya megyei Siklós várának környékén birtokolt legalább húsz falujából tartotta kezén a rá eső részt, néhány helységet (részben vagy egészben). Az erről valló forrásunk 1481-ből származik. Ez az ág, ha önmagában nézzük, vagyona alapján a középnemességhez tartozott, viszont az egész Gyulai-Gesztzi rokonságról együttvéve elmondható, hogy igen befolyásos volt, megyei alispánokat, várnagyokat és más magas tisztséget betöltő családtagokat találunk sorai-ban a XV. század folyamán. Gyulai Jánosnak (és testvéreinek, köztük Mihálynak, akiről kicsivel alább lesz még szó) a XV–XVI. század fordulója körüli években sikerült a köznemesi előkelők vezető rétegébe emelkednie, várúrrá válnia,¹⁰⁶ de a

102 Uo. 47–50. p.; *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Új kiad. A jegyzeteket ki-gészítette, az utószót írta és a bibliográfiát összeállította: Mezey Barna. Bp., 2000. (a további-akban: *Eckhart*, *Jogtörténet*) 274–275., 278. p.

103 Anyjuk özvegyiségére l. fentebb, lábjegyzetben. A jog szerint a gyám lehetett az anya. *Eckhart*, *Jogtörténet* 274., 278. p. A püspök 1496-ban már gyám, l.: *Komjáthy*, II. Ulászló-kori, 5. közle-mény. In: SMM 8. köt. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1977. 8. p. (58. sz.).

104 Miklós 1501. febr. 15-én birtokokat ad zálogba, erre pedig csak a 16. éve betöltésével nyílt módja a jog szerint (*Eckhart*, *Jogtörténet* 274–275. p.), tehát két évvel azelőtt már törvényes korú volt. *Komjáthy*, II. Ulászló-kori, 7. közlemény, 52–53. p. (76. sz.).

105 *Kubinyi*, Ernuszt 328–330., 334. p. (238. jegyz.); *Engel*, Genealógia, Győr nem 1. Óvári ág 2. tábla: Gyulai.

106 *Kubinyi*, Ernuszt 327–339. p. A birtokállományra utaló 1481. évi forrásra: uo. 329–330. p. Ami a birtokvagon *méretét* illeti, *Engel* Térképének adataiból nagyjából hasonló következtetést le-het levonni, mint amilyenre ezen 1481. évi forrás alapján *Kubinyi* jutott. A Gáspár vagy Gás-párok ága és János ága (családja) között a feltehetően közeli rokoni kapcsolatot egyelőre nem lehet a családfán megrajzolni. *Kubinyi*, Ernuszt 328–329., 335. p. A középnemességre: *Engel*

Gesztieknek szintén volt várak.¹⁰⁷ A Gordovai Fánicsiak valószínűleg a XV. század legvégén is ugyanezen az említett társadalmi szinten állottak, birtokaik szinte kivétel nélkül Somogy és Kőrös megyében terültek el, várak (kastélyuk) is volt. Fáncsi Gáspárról 1455-től kezdve szólnak a források, egy időben vicebánsként szolgált, 1490-ben még élt.¹⁰⁸ A Dersfiek, Gyulaiak és a Fánicsiak felmenői között is találunk főméltóságot (bárót), tekintélyüknek tehát nem kizárólag gazdagságuk volt az alapja.¹⁰⁹ Petkai nevű családról nem tudunk, Petkeiről vagy Petykeiről viszont igen. A jelek szerint szegénynek nem mondhatjuk őket, de vagyonuk alapján nem tartoztak az előkelő köznemesek közé sem.¹¹⁰ Névadó birtokuk, Petke (Petyke, Pegyke) falu Valkó megyében.¹¹¹ Van adatunk a XV. század első feléből is magas familiárisi tisztségeket (várnagyságot, megyei alispánságot, macsói vicebánságot stb.) betöltő Petkeiekre, 1493-tól pedig Petkei Mihály, a fentebb említett Gyulai Mihály apósa Batthyány Boldizsárral együtt jajcai bán volt.¹¹² 1488. évi oklevélben Petkei Lászlóval is találkozunk: egyik jobbágya a Baranya megyei Bellye birtokon (Eszéktől északra, annak közvetlen közelében, a Dráva és a Duna között) történt hatalmaskodás ügyében tartott vizsgálat során szerepel eskütársként. Ebből valószínű, hogy Lászlónak valahol a közelben lehetett birtoka, mást azonban róla magáról nem tudunk meg az okmányból, pontosabban annak

Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp., 1998. (a továbbiakban: Engel–Kristó–Kubinyi, i. m.) 312. p.

107 *Engel*, Térkép.

108 Uo.; *uő.*, Archontológia I. 319. p. (Gordova); *C. Tóth Norbert: A Gordovai család vagyoni helyzete 1424-ben. In: Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: Neumann Tibor. Bp.–Piliscsaba, 2004. (a továbbiakban: C. Tóth, Gordovai) 279–280., 286., 289. p.*

109 *Engel*, Genealógia, a megfelelő idézett helyek és: Győr nem I. Óvári ág 1. tábla. *Kubinyi András: A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához.) In: SMM 4. köt. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1973. (a továbbiakban: *Kubinyi*, Kaposújvár) 35. p. (10. jegyz.); *uő.*, Ernuszt 327–328. p.; *C. Tóth, Gordovai 274., 289. p.**

110 *Engel Pál: Királyi emberek Valkó megyében. In: uő.: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerk., jegyz.: Csukovits Enikő. Bp., 2003. (e köt. a továbbiakban: Vál. tan.) 588–589. p.*

111 *Engel*, Térkép. Azt, hogy a Petkeiek a Valkó megyei Kalatinc kastélyának birtokosai voltak (*Kubinyi*, Ernuszt 339. p.), *Engel* Térképe nem erősíti meg.

112 *Engel*, Archontológia II. 194–195. p. (és az ott feltüntetett helyek az 1. köt.-ben). *Kubinyi*, Ernuszt 338–339., 360. p.

részletes regesztájából.¹¹³ Nem zárható ki, hogy vele azonosíthatjuk azt a Petkei Lászlót, aki a királyi különös jelenlét jegyzőjeként szerepel az 1460-as évek elején.¹¹⁴ A püspök Petkai László gyermekkorú fiának, Ferencnek ötven forintot ad, Inárcsi Miklós mesternek¹¹⁵ pedig százötvenet.

Gondolhatnánk arra, hogy Inárcsi a családhoz tartozott a neki szánt összeg nagysága alapján (nem kölcsön törlesztéséről van szó), vélhetnénk úgy, hogy talán a két özvegyasszony-rokon valamelyikének jövedőbelije, esetleg az egyik nőrokonnak előző házasságából származó gyermeke lehetett, ez azonban kevésbé valószínű. Inárcsi ugyanis, úgy tűnik, nem volt elég előkelő ahhoz, hogy egy ilyen magas társadalmi rangú család tagja lehessen. „Kisnemes volt és maradt”, aki jelentős javait saját maga szerezte kereskedőként. Vagyona a jelek szerint főleg üzletéből (azaz például az árukészletéből) állt (épületfával, szarvasmarhával, lóval, posztóval stb. kereskedett). Vállalkozását valószínűleg kölcsönökből alapozta meg, ezekhez pedig mindenekelőtt főúri familiárisként, a Losonciak beszerzőjeként, üzleti megbízottjaként juthatott. Az ő szolgálatukban állott már 1490-ben, de 1498 és 1503 között is, miközben hasonló feladatokat elvállalva más urak familiájába is belépett, így 1498-ban a Szentesi Tornaiakéba. A századfordulón képviselte az országgyűlésen Pest megyét.¹¹⁶ Előfordulását a püspök végrendeletében inkább azzal magyarázhatjuk, hogy jó kapcsolatban volt a főpappal, bizonyára fontos szolgálatokat is teljesített neki, megbízottja, szállítója, még familiárisa is lehetett. A kedvezményezettek a végrendeletben a társadalmi

113 A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta Kőfalvi Tamás. Szeged, 2006. (A továbbiakban: *Kőfalvi*, Pécsváradi oklt.) 406–407. p. (836. sz.); *Engel*, Térkép.

114 *Bónis*, Jogtudó 249., 294. p. (7. jegyz.).

115 A végrendelet kiadásából sajtóhiba folytán kimaradt a Miklós név (Mon. Zagr. II. 520. p.), helyesen: *magistro Nicolao de Inarch*. — A XV. század első feléből is ismerünk Petkei (Petykei) Lászlót (*Engel*, Archontológia II. 194. p.: az 1418 és 1446 közötti időszakból maradtak fenn róla adatok), aki biztosan nem Petkai Ferenc apja, a testamentumban tehát nem róla van szó. (*Bónis* azonban ezzel a század első feléből ismert Petkei Lászlóval azonosítja az 1460-as évek elején a királyi különös jelenlét jegyzőjeként feltűnő, előbb említett személyt: Jogtudó 208–209., 249. p.).

116 Inárcsira l.: *Kubinyi András*: A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén. In: Magyarország társadalmi a török kiűzésének idején. Szerk.: Szvircsek Ferenc. Salgótarján, 1984. 23. p. Az első adat róla 1479-ből maradt fenn, legkésőbb 1511-ben halhatott meg, mivel 1512 januárjában néhaiként említi forrás és özvegye ekkor már más felesége. *Bártfai Szabó László*: Pest megye történetének okleveles emlékei. Bp., 1938. 279. p. (1068. sz.), 332. p. (1288., 1289. sz.) Családfa: 504. és 505. p. között.

ranglétrán elfoglalt helyük szerint követik egymást, Inárcsi azért kerülhetett az utolsó helyre, mert a legalacsonyabb helyen áll ebben a sorban. *Magister* címmel való említése érdekesnek tűnhet, hiszen *litteratus*ként, deákként ismert.¹¹⁷

A következő rendelkezés szerint a lőfegyvereket (*ingenia*), melyek alatt minden bizonnyal az értékes ágyúkat, puskákat kell értenünk, kiközösítés terhe alatt tilos elvinni az egyház váraiból, erődített helyeiről, mivel az egyház bevételeiből kerültek oda, illő, hogy annak birtokában maradjanak. Ezután megtudjuk, hogy a püspök azon javairól, amelyekről nem szólt végrendeletében, a végrehajtók feladata intézkedni megfontolásuk, belátásuk és lelkiismeretük szerint a tőle kapott utasítás alapján, a familiárisoknak kell azokat megkapniuk mintegy végkielégítésként. Ezek között már bizonyosan nem voltak értékes tárgyak. A továbbiakban felsorolja a végrehajtókat, akiknek előírja, hogy minél nagyobb figyelmességgel, ernyedetlen gondossággal járjanak el, a dolgokat a maguk helyén és idejében intézzék. Ha a végrendeletben foglaltak összességét vagy egyik-másik pontját valamilyen ésszerű oknál fogva nem lehetne megvalósítani, akkor a végrehajtók szándéka, belátása, bölcsessége szerint történjenek a dolgok, aszerint, hogy mi látszik jobbnak az adott helyzetben a kinyilvánított szándék gyakorlatba való átültetése szempontjából. A végrehajtóknak munkájukért egyenként ötven forintot ad a püspök. Ha valamelyikük a végakarát teljesítésének idején meghalna, a többi végrehajtónak kell helyette eljárnia.

Testamentuma védnökeinek (*tutores et defensores*) két egyházi és két világi főurat választott a főpásztor: Bakóc Tamás esztergomi érseket, Kálmáncsehi Domonkos váradi püspököt, Bánfi Miklóst (akit itt újra *compater*jének nevez) és Somi Józsa temesi ispánt. Mindezek után következik az oklevél kelte helyének és napjának megadása. A püspök az eredeti okmányban saját kezűleg írt záradékában egyrészt megerősíti, hogy valóban az ő végrendelete az irat, másrészt arra kéri még a királyt és az urakat, hogy a benne foglaltakat Istenre és az ő véghezvitt szolgálataira tekintettel tartsák meg és védelmezzék.

Úgy látszik, egy intézkedés utólag lett része a végrendeletnek, ez külön (fentebb már említett) cédulára került és saját kezével alá is írta azt a főpap: pénzen vett budai, a Mindszent utcában lévő házát, melyben fővárosi tartózkodása idején lakni szokott, rokona, Tűz János gyermekeinek, Alfonznak és Zsófiának szánja. A ház feltehetően a mostani Úri utca déli, a (mai) Szentháromság utcáig terjedő

117 *Kubinyi András*: A Jagelló-kori értelmiség. In: Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1988. 13., 17. p. (36. jegyz.). — Irodalom a *magistere*kre és a *litteratus*okra: Értekezés 63. p. 308. jegyz.

szakaszában volt, a tanácsháza és a Szent György kápolna (templom) vonala között, melyet akkoriban a Mindszenten kívül (a mai Űri utcának a Szentháromság utcától északra húzódó részét is így hívták) többféle más névvel is illették, például Nyíró (Posztómető) utcának, Hátsó utcának is hívták. Egykor az utca területe a várnegyed központját jelentő piactér részét képezte. A végrendeletben említett épület vélhetően azonos azzal a házzal, amely a házsor közepén helyezkedhetett el, s amelyről már 1469-ből s utána további évekből is tudjuk, hogy Túz Jánosé. A dél felől szomszédos ház ebben az időben az esztergomi Szent Margit oltaré volt. Nagyon valószínű, hogy mielőtt az épület a zágrábi püspök kezére került, Jánossal és esetleg a Túz család más tagjaival együtt birtokolta azt. A testamentum nyilván azért említi vásároltként az építményt, hogy hangsúlyozza, nem a zágrábi püspökség tulajdonáról van szó (melynek szintén állott háza a budai várnegyedben). Túz Alfonz 1500. évi végrendeletében az általa örökölt házrész (az épület felét) a zágrábi káptalanra hagyta.¹¹⁸

Feltűnő, hogy a püspök testamentumában egyáltalán nincs szó — ezen budai házon kívül — olyan ingatlanról, birtokról, amelyet magánföldesúrként birtokolt. Nem zárható ki, hogy ezekről a főpásztor egy másik (esetleg korábbi) okmányban rendelkezett. Azon birtokokról, amelyekről Túz Alfonz tesz említést végrendeletében, feltételezhetjük, hogy legalább részben a főpapói voltak korábban. A fentebb említett budai házon kívül előkelő úrhoz méltó birtokról csak egyről szól ez az okirat, a Zágráb megye déli részében található pécsi, más néven péci, kladusapéci vagy egyszerűen csak kladusai várról, pontosabban várrészről.¹¹⁹ Lehetséges, hogy ez már a püspök halála előtt Túz Alfonzé lett, ugyanis testamentuma nem említi, hogy Osváttól örökölte volna (ez persze nem is biztos), míg a budai ház esetében olvashatjuk, hogy végrendeletileg maradt rá az egyházfőtől.¹²⁰ A főpásztor egyéb magánbirtokait (nem számítva a Szentlászlói-féle családi javakat, melyekről fentebb volt szó) — ha voltak ilyenek — nem kis részben talán a zágrábi püspökségre vagy a káptalanra hagyta. Mindenesetre rendelkezünk adatokkal a

118 *Végh András*: Buda város középkori helyrajza I. Bp., 2006. 156., 195., 198–200. p.; *Kubinyi András*: A várnegyed és környéke középkori helyrajza. In: *Szakály Ferenc–Szűcs Jenő*: Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából. A köt. kiadását előkészítette: Tringli István, Nógrády Árpád. Bp., 2005. 13–14. p.; *Mályusz*, Egyh. társ. 174. p.; *Engel*, Szt. István, Buda és Pest a középkor végén c. térkép, a köt. legvégén.

119 *Mályusz*, Egyh. társ. uo. A vár helyét, elnevezéseit, birtokosait I.: *Engel*, Térkép. Találunk itt említést a Túzok birtoklásáról az 1500-as évszámmal, bizonyára Túz Alfonz végrendelete alapján, I.: *Mon. Zagr.* III. 2. p.

120 Uo. 2–3. p.

főpap birtokszerző kísérleteire, kérdés, hogy ezek mennyiben jártak sikerrel. Például 1491 júliusában állított ki a király adománylevelet számára.¹²¹ 1496-ban a Zágráb megyei Gora várát és tartozékait adta neki (legalábbis papíron), mely a vránai perjelségé volt.¹²² (Az uralkodó jóindulatát mutatja a golgoncai prépostság fentebb említett adományozása is.)

Igazi nagy vállalkozásnak bizonyult az a per, amelyet a Túz család a Mátyás király által 1481-ben jogtalanul¹²³ elkobzott birtokok visszaszerzése céljából indított. Az uralkodó ekkor az újonnan, (nagyjából) egy időben szerzett szlavóniai javaikat vette el, Medvevárt, Lukavecet és Rakonokot.¹²⁴ A Somogy megyei Lakkal¹²⁵, mely már jóval korábban a Túzoké volt, némileg később tette ezt. 1484. november 11-én kelt adománylevele, mellyel Corvin Jánosnak juttatta ez utóbbi birtokot, mely — amint az az okmányból kikövetkeztethető — Túz János 1481.

121 *Szabó Dezső*: A pozsonyi béke. 1491. nov. 7. In: Századok 48. (1914) 396–397. p.

122 *Margalits*, Repertorium I. 652. p. A várra l.: *Engel*, Archontológia I. 319. p.; *uő.*, Térkép. Ez utóbbi helyen nem találunk arra adatot, hogy a püspök kezén lett volna valaha is e birtok (a vár nincs jelölve, csak a falu).

123 *Tringli István*: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. (A továbbiakban: *Tringli*, Közgyűlés.) In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk.: Csukovits Enikő. Bp., 1998. (E köt. a továbbiakban: Tan. Borsa I. tisztt.) 309. p.

124 Medvevárt és Rakonokot 1465-ben váltotta ki Túz János az osztrák Weisspriachoktól 12 ezer aranyért. *Engel Pál*: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században. In: Vál. tan. (a továbbiakban: *Engel*, Nagybirtok) 44., 65. p. Más értesülés szerint ugyanennyiért került Osvát zágrábi püspök és Túz János kezére a királytól zálogként mindhárom birtok. *Margalits*, Repertorium I. 32. p. (Évszámot ez utóbbi helyen nem találunk.) *Tringli I.* szerint (Közgyűlés 307. p.) Túz János vette zálogba a királytól mindhárom birtokot tizenkétezer forintért. *Engel* Térképe szerint Rakonok csak 1469-től kezdve a Túzoké. — 1481-ben, majd 1482-ben a király a zágrábi püspök ellen is fellépett (erről legújabbban l.: *Solymosi László*: Mátyás király és a magyarországi főpapok. In: Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára. Szerk.: Papp Imre, Angi János, Pallai László. Debrecen, 2010. 75–77. p.), továbbá 1481-ben ugyanazon alkalommal még a császári káptalannal szemben is, mely a főpap fennhatósága alatt állt. (*Solymosi László*: Levelesített káptalanok: Eger és Csázma pecsétjei a középkorban. In: „Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk.: Almási Tibor, Révész Éva, Szabados György. Szeged, 2010. 397–398. p.)

125 Ezeknek a birtoktesteknek a központjairól megjegyzendő a következő. Medvevár igazi vár volt, míg Lukavecet és Rakonokot forrásaink kastélynak nevezik. *Tringli*, Közgyűlés 307. p. *Engel*, Archontológia I. 398. p.; A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára (a továbbiakban: Károlyi oklt.) III. S. a. r.: Géresi Kálmán. Bp., 1885. 1. p.; *Engel* Térképén Lukavec viszont várként szerepel. Rakonok (Rakovec) máskülönbben mezőváros volt. Lak, ahol ugyancsak kastély állt (bár várként is említik), szintén. *Engel*, Archontológia I. 356. p.; *uő.*, Térkép; *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II. Bp., 1894. 574. p.

évi száműzetése után annak rokona — valószínűleg unokatestvére —, az itt vitézlő címmel illetett Laki Túz Miklós kezén maradt.¹²⁶ Az oklevél szerint az ő (már-mint Miklós) utód nélküli halála után szállt Lak tartozékaival együtt a koronára. 1483. október 5-én Miklós még életben volt. Az ő birtoklását tehát Mátyás János száműzetése után is jogosnak ismerte el. A gyakorlatban talán az történt, hogy nemcsak a saját, hanem a számkivetett János nevében is birtokolta ezt az uradalmat. Annak ellenére így lehetett ez tehát, hogy a király — az idézett adománylevél szerint — a hűtlenül, áruló módjára a német császárhoz és a velenceiekhez távozott Jánostól elvette a birtokot. Azért gondolhatunk arra, hogy esetleg János nevében is birtokolta Miklós Lakot, mert Miklós az ő nevében a szintén Somogy megyei szenyéri tartományt is a kezén tartotta — és kizárólag a János nevében tette ezt, neki magának, Miklósnak nem volt jogcíme hozzá.¹²⁷ Szenyért illetően ugyanaz volt a jogi helyzet, mint Lak esetében, abból a szempontból, hogy elvileg azt sem birtokolhatta volna Túz János, ugyanis a király már 1471-ben elrendelte, hogy vegyék el tőle, erről lásd még alább.

A Túzok szlavóniai javai is Corvin János kezére kerültek még Mátyás halála előtt.¹²⁸ A király nem tartotta be az ezen utóbbiak elkobzását szentesítő „egyezményt”, melynek értelmében öt év múlva, 1486-ban vissza kellett volna adnia a Túzoknak az uradalmakat, hogy azokat zálogjogon kiváltásukig birtokolhassák. Az uralkodó nem folyósította az ezen „szerződéssel” egyidejűleg általa hivatalosan megígért évi hatszáz forintot sem.¹²⁹ Nyilvánvaló volt számukra, hogy javaik visszaszerzését csak Mátyás halála után kísérelhetik meg a siker reményében, ám az ország egyik leghatalmasabb főúrával,¹³⁰ Corvinnal szemben nehéz küzdelemre számíthattak. A Velencében száműzetésben élő Túz János minden bizonnyal amilyen hamar csak lehetett, 1491 augusztusában a császári káptalan előtt — Kerecsényi György útján — előadta a történeteket. Ugyanezen év decemberében az országos hatásköre révén nagyobb tekintélyt élvező budai káptalan előtt is

126 A Laki Túz János és Miklós közötti rokoni viszonyról l. alább, lábjegyzetben.

127 *Borsa*, SML okl. 67. p. (139. sz.); *uő.*: A szenyéri uradalom Mohács előtti oklevelei. 2. közlemény. In: SMM 10. köt. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1979. (a továbbiakban: *Borsa*, Szenyéri okl.) 116. p. (252. sz.).

128 *Engel*, Térkép; *Tringli*, Közgyűlés 308. p.

129 Uo. 307–308. p.; Károlyi okl. III. 1–2. p.

130 1490-ben neki volt a zászlósúrak közül messze a legtöbb birtoka. *Engel*, Nagybirtok 52–53. p. Apja halála után sokat elveszített ezek közül.

megtette ezt, mégpedig az egyik budafelhévízi kanonok közvetítésével.¹³¹ A per 1492 őszén kezdődött azzal, hogy Tűz János fiai,¹³² Alfonz és Mátyás, továbbá a főpásztor a király ítélőszéke elé idéztették Corvint.¹³³ 1494 elején, a budai vízkereszti¹³⁴ nyolcados törvényszéken az uralkodó a főpapokkal és bárókkal egyetértésben a pert a királyi kúriából végső ítélelethozatalra a szlavón báni székhöz utalta.¹³⁵ A bírák előtt folyó küzdelem 1494. május elején erőszakba torkollott: a püspök és Tűz Alfonz a herceg számára meglepetésszerűen elfoglalta Rakonokot. Corvin erélyesen lépett fel, mások mellett Kinizsi és a végrendelet kedvezményezettjei között szereplő Újlaki Lőrinc segítségével visszaszerezte, amit elvettek tőle, a támadók seregét legyőzte, a zágrábi püspökség Kőrös megyei birtokain nagy pusztítást vitt véghez. Kanizsai László bánnak kellett megbékítenie őket, a főpap és rokonai számára teljes kudarccal végződött a dolog.¹³⁶ A következő évben az okozott károkért Corvin huszonötezer forintra perelte őket.¹³⁷

A birtokokért folytatott per további fejleményeiről tájékoztat az 1495-ben Verőcén tartott szlavón vízkereszti oktaván Kanizsai bán nevében kelt oklevél: az ügyvédje által képviselt Corvin itt újabb halasztást nyert, csak a következő

131 *Tringli*, Közgyűlés 307–308. p. Monumenta historica nob. communitatis Turopolje olim „campus Zagrabienensis” dictae (a továbbiakban: Turopolje) II.: 1467–1526. Collegit et edidit Emilius Laszowski. Zagrabia, 1905. 76–77. p. (58. sz.); 1491. dec.: Károlyi oklt. III. 1–2. p. Ez utóbbi helyen csak a fentebb említett évi hatszáz forint elmaradásáról értesülünk (Tűz János valahányszor érte küldte embereit, a király mindig megtagadta a kifizetést, a követeket gyalázatos szavak és kegyetlen fenyegetések kíséretében elzavarta), viszont bizonyosra vehető, hogy a birtokok át nem adása miatt is kiállított ehhez hasonló tiltakozó okleveleket a budai káptalan.

132 A családra l.: *Kubinyi András*: Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején. In: Humanista műveltség Pannóniában. Szerk.: Bartók István, Jankovits László, Kecskeméti Gábor. Pécs, 2000. (a továbbiakban: *Kubinyi, Vitéz*) 11. p.

133 *Schönherr Gyula*: Hunyadi Corvin János 1473–1504. Bp., 1894. (a továbbiakban: *Schönherr, Corvin.*) 187., 204–205. p.

134 Vízkereszt: jan. 6.

135 DL 88828.

136 *Schönherr, Corvin* 207–209. p. *Antonio Bonfini*: A magyar történelem tizedei. Fordította: Kulcsár Péter. Bp., 1995. 981. p. Utóbbi helyen tévesen szerepel Rohonc Rakonok helyett, a fordító itt nem a helyes latin szöveget vette alapul, l.: *Antonius de Bonfinis*: Rerum Ungaricarum decades. Ediderunt I(osephus) Fögel, B(éla) Iványi, L(adislaus) Juhász. (A továbbiakban: *De Bonfinis, Decades*) IV. Bp.–Szeged, 1941. 248., 299. p.

137 *Schönherr, Corvin* 220. p.

szlavón nyolcados törvényszéken, a Szent Jakab napin¹³⁸ kellett a Medvevárra, Lukavecre és Rakonokra vonatkozó érvényes okmányait bemutatnia a bíróság előtt, ám akkor már ítélelhozatal céljából.¹³⁹ Az oktavával egyidejűleg a szlavón rendek gyűlésére is sor került Verőcén. Erről Bonfiniőr tudunk, aki a nyolcados törvényszékrőr is említést tesz,¹⁴⁰ mint ahogy arról is, hogy Ulászló Verőcére ment e fontos események alkalmával. Az olasz történetíró előadása szerint a zágrábi püspök is megjelent kétszáz lovassal a rendek gyűlésén, könnyen vissza is kapta azokat a kastélyokat és tizedeket, amelyeket egyes kiskirályok elvettek tőle. Való igaz, hogy Szentlászlói Osvátnak igen sok vitája volt egyházmegyéjében birtokos földesurakkal jobbágyaik tizedfizetéséről,¹⁴¹ igaz lehet, hogy a gyűlés számára kedvező döntést hozott ez ügyben, az viszont, hogy a kastélyokat (castella) visszakapta volna, nem állja meg a helyét: Bonfini ugyanis itt „kastélyokon” nyilván Medvevárt, Lukavecet és Rakonokot érti,¹⁴² láttuk azonban, hogy a báni oklevél szerint ezeknek a birtokoknak a visszaadására az 1495. évi vízkereszti szlavón oktaván nemhogy nem került sor, hanem magát az ítélelhozatalt is elhalasztották.

Az uralkodó Verőcéről Pécsre utazott,¹⁴³ ahol kiadta oklevelét Corvin bänná történő kinevezéséről Kanizsai László helyébe.¹⁴⁴ A Túzok pere nem maradhatott

138 Szent Jakab napja: júl. 25. A szlavón oktavákrór I.: *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet es perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Bp., 1899. (A továbbiakban: *Hajnik*, Bírósági) 213–214. p.

139 Turopolje II. 140–142. p. (98. sz.) Az oklevél az oktava 36. napján kelt. A törvényszék munkája jan. 25-én kezdődött, l.: *Hajnik*, Bírósági 211. p.

140 Azt írja, hogy a király az oktavával együtt hirdette meg a gyűlést (*conventu et iudiciis octavarum indictis*). *De Bonfinis*, Decades IV. 264. p.

141 Grebeni Hermanfi László életrajzából a zágrábi püspök és a szlavón köznemesség közötti tizedvita minden lényegesebb epizódjáról értesülünk az 1490-es évvel, Grebeni Hermanfi halálával bezárólag, ugyanis ő részese volt ezeknek mint a nemesek képviselője. Ezek a viszálykodások 1466-ban, nem sokkal Szentlászlói kinevezése után kezdődtek. *Pálosfalvi Tamás*: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe. Második közlemény. In: Századok 142. (2008) 279–280., 287., 291–295., 297–300., 304–308., 312. p. A püspök természetesen főurakkal is konfliktusba keveredett a tized miatt.

142 *De Bonfinis*, Decades IV. 264–265. p.

143 Ennek időpontját Bonfini lényegében helyesen adja meg (*circiter Kal. Martias*). *De Bonfinis*, Decades IV. 267. p. Jól datálja a verőcei eseményeket is. A király okleveles adatokon nyugvó itineráriuma szerint jan. 29-én már Verőcén volt, febr. második felében távozott onnan Pécsre. *Horváth Richárd*: Várak és politika a középkori Veszprém megyében. PhD-értekezés kézírata a Debreceni Egyetemen. Debrecen, 2002. 122. p.

144 Corvin márc. 4-én már viseli báni címét. *Schönherr*, Corvin 214. p.

a báni szék előtt, hiszen ha maradt volna, akkor Corvinnak mint új bánnak saját ügyében kellett volna ítélnie. Így Ulászló a királyi személyes jelenléti bíróság elé tette át a pert. 1495. március 30-án Pécsről írt levelében utasította Kálmáncsehi Domonkos személynököt (Szentlászlói Osvát végrendeletének későbbi kedvezményezettjét és védnökét), hogy már a legközelebb következő Szent György napi nyolcadon tárgyalja azt, és minden további késlekedés nélkül hozzon ítéletet. Másnap az uralkodó megparancsolta a zágrábi káptalannak, hogy előzetes megintéssel idézze törvénybe a herceget, ami április 14-én meg is történt.¹⁴⁵

Ugranunk kell az időben. Az 1498. április 24-re összehívott országgyűlés alkalmával Corvin János az országtanácshoz intézett vádiratban összegezte mindazt a jogtalanságot, amit ellene apja halála óta elkövettek, nagy erővel támadva Bakóc érseket, aki, mint láttuk, egyik kedvezményezettje volt a testamentumnak, de nem felejtette ki többek között a zágrábi püspöktől elszenvedett sérelmeket sem. Corvin a csontmezei csatában elveszett iratai helyett új adományleveleket kért a királytól összes birtokaira. Ha ezeket megkapta volna Ulászlótól, akkor az igen hátrányosan érintette volna a Tűzokat. (Érdekes, hogy az 1495. évi szlavón vízkereszti oktaván Corvin ügyvédje még azt állította, hogy védence rendelkezik érvényes okmányokkal Medvevárt, Lukavecet és Rakonokot illetően!¹⁴⁶) A rendek felszólítására az uralkodó külön bíróságot jelölt ki az ügy eldöntésére, melynek tagja lett többek között a végrendelet két további kedvezményezettje, Kálmáncsehi Domonkos váradi püspök, királyi személynök és Somi Józsa is, előbbi vezette a testületet. Nem tudjuk, hogyan fejeződött be a dolog.¹⁴⁷

Tény azonban, hogy ugyanebben az évben Budán a Szent Mihály napi oktaván ítélet született a perben, mégpedig a királyi személyes jelenléti bíróságon. Az erről szóló oklevél¹⁴⁸ szerint a Tűzok ügyvédje számára keresetlevélül ezen az oktaván még mindig az 1495. áprilisában történt, fentebb említett idézésről a zágrábi káptalan által kiállított jelentőlevél szolgált,¹⁴⁹ azóta tehát nem idézték meg újra Corvint. Akkor, 1495-ben a Szent György napi nyolcadra hívták a királyi személyes jelenlét elé a herceget, onnan jutott az ügy többszöri halasztással az 1498. évi Szent Mihály napi oktavára. Corvin azonban ez utóbbi alkalommal nem küldte el ügyvédjét (persze ő maga sem jelent meg). Ez nem volt akadálya annak, hogy a

145 Turopolje II. 146–149. p. (101., 102., 103. sz.).

146 L. Kanizsai László bán ezen oktaván kelt, fentebb említett oklevelét!

147 *Schönherr*, Corvin 237–240. p.

148 DL 88828.

149 A keresetlevélről: *Hajnik*, Bírósági 193. p.

király bírói tanácsa (főpapok, bárók, ítélmesterek és nemes esküdt ülnökök)¹⁵⁰ megtárgyalja a dolgot és javaslatot teygen az ítéletre, mely szerint a felperesek visszakapják Medvevárt, Lukavecet és Rakonokot tartozékaikkal együtt, hogy az 1481-ben Mátyás királlyal kötött (kényszerű) egyezés értelmében zálogjogon birtokolják azokat (visszaváltásukig), ezenkívül tizenkétezer forint kártérítés is megilleti őket. Az uralkodó nevében kelt ítéletével egyúttal parancs a császmái káptalanhoz, hogy küldje ki hiteles emberét a különleges módon (*specialiter*) a királyi kúriából e célra kirendelt királyi ember társaságában a Túzoknak az uradalmak birtokába való beiktatására.¹⁵¹ Ezen aktusnak természetesen a szomszédos birtokosok jelenlétében kell végbemennie, ezt követően ugyancsak a káptalani küldött és a határosok jelenlétében kell a királyi embernek a kárpótlásként járó, tizenkétezer forintot érő javak birtokosává nyilvánítania a felpereseket, ami újabb, külön beiktatást jelent, nem derül ki az oklevélből, hogy az elsőhöz képest mennyi idő múlva szükséges lebonyolítani. Helyszínére nézve annyi a kikötés, hogy a herceg valamelyik, kizárólag az ő tulajdonában lévő birtokán kell végrehajtani. A károk megtérítése úgy történik, hogy először Corvin ingóságaiából, majd, ha szükséges, fekvő jószágaiából kell kiválasztani az átadandó darabokat összesen tizenkétezer forint értékben.¹⁵² Hogy pontosan milyen ingatlanjavak illetik kárpótlás címén a Túzokat, azt a hozzájuk való jogukba történő beiktatást megelőzően kell megállapítani, szabályos határjárással és méltányos becsléssel. Az így, kártérítésként megszerzett ingóságokat és fekvő birtokokat a felperesek szintén zálogjogon bírhatják.

Az ítéletet (a leírt módon) az 1499. évi Szent György napi oktáviág kell végrehajtani, erről a császmái káptalannak jelentést kell küldenie a királyi személyes jelenlét számára.¹⁵³ A perben a személynök ítél, aki a királyi személyes jelenléti

150 A bírói tanácsra: *Bónis*, Jogtudó 259–260., 333–334., 343. p.

151 Azzal magyarázhatjuk a *specialitert*, hogy kivételes eset volt az, ha iktatás végrehajtására a kúriából küldték ki a királyi embert.

152 Ugyanebben a sorrendben (előbb az ingóságok, majd az ingatlanok) történt a bírságról, illetve vagyonvesztésről szóló ítéletek végrehajtása során is a javak lefoglalása. *Hajnik*, Bírószági 403–404. p.

153 Az ítéletlevelet a bíróságon Dorogházi László személynöki ítélmester mutatta be, olvasta fel és adta ki a jelen lévő peres félnek, az okiratot aláírta (előttemezte) Liszkai Ádám nádori és minden valószínűség szerint Gereci Antal országbírói ítélmester (*Bónis*, Jogtudó 358., 367. p. és VIII. tábla). Mindebben semmi különös nincs, az illetékes ítélmesterén kívül rendszerint még két kollégája nevét találjuk ilyen módon a korszakban az ítéletleveleken (*Bónis*, Jogtudó 394–395. p.).

bíróság vezetője, az uralkodó bírói pecsétjének kezelője, felelőse volt,¹⁵⁴ ebből következően ő felelt az ítéletről kiállított oklevélért. Ezzel együtt megemlíten-dő, hogy a mindenkori személynök a király akaratát képviselte az ítélelhozatal során.¹⁵⁵ A Túz család és Corvin perében az itt ismertetett döntést tehát Ulászló utasítására Kálmáncsehi Domonkos hozta meg. Az ítélettel novemberben, a Szent Mihály napi nyolcad harminckettedik napján kelt (az oktáva október 18-án kezdődött¹⁵⁶).

Hiába volt azonban a pecsétes okiratba foglalt ítélet, azt nem lehetett végrehajtani, az uradalmak Corvin kezén maradtak. Nem nehéz választ találni arra a kérdésre, hogy miért történt ez így. Nem sokkal az ítélet kimondása előtt, 1498. október 10-én Ulászló megállapodást kötött Mátyás király fiával, aki ezúttal életfogytiglan kapta meg a dalmát-horvát-szlavón báni méltóságot. Az uralkodó és Corvin viszonyát jellemző addigi feszültség ezzel feloldódott, a megegyezés tartósnak bizonyult, a herceg ettől kezdve haláláig hű maradt Ulászlóhoz.¹⁵⁷ Az uralkodó a királyfival kötött szerződés miatt legalábbis nem ragaszkodott az ítélet végrehajtásához, mivel — teljes mértékben ésszerű módon — nem akarta Corvint maga ellen hergelni, az ő érdeke az volt, hogy a nagy hatalmú herceg továbbra is hűséges legyen hozzá, s hogy eredményesen szolgálja őt mint bán, mindeh-hez képest a Túz család szempontjai másodlagosnak bizonyultak. Ha Corvinnak bánként le kellett volna mondania az uradalmáról, akkor a határok védelmére mozgósítható anyagi és emberi erőforrásai gyengültek volna. Az ítélet bizonyára a zágrábi főpap és barátai nyomására született, ám Ulászló vélhetően nem szíve-sen engedett sürgetésüknek. Persze az a tény, hogy az uralkodó a Corvinnal való 1498. évi kiegyezés előtt hosszú évekig nem szánta rá magát arra, hogy a pert eldöntse a Túzok javára, arra utal, hogy a maga számára előnytelennek, túlsá-gosan kockázatosnak vélte már akkor is egy ilyen ítélet végrehajtását, viszont a herceggel történő megállapodás után még inkább annak gondolhatta. Ami a bírói döntés fogantatását illeti, lehet azt feltételezni, hogy az megkezdődött s annak

154 *Neumann Tibor*: Királyi aláírás és pecséthasználat a Jagelló-kor elején. In: *Turul* 83. (2010) 39., 44. p.

155 *Bónis*, *Jogtudó* 258., 334. p.

156 *Hajnik*, *Bírósági* 211. p.

157 *Pálosfalvi Tamás*: Bajnai Both András és a szlavón bánság. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk.: Neumann Tibor, Rácz György. Bp.–Piliscsaba, 2009. 252–254. p.; *Schönherr*, Corvin 240–242. p.

csak Osvát püspök halála vetett véget, de ugyanolyan valószínűséggel azt is gondolhatjuk, hogy meg sem indult, vagy ha igen, akkor azonnal el is akadt. Láttuk, hogy a herceg — a királlyal történő kiegyezés után — még arra sem méltatta a Túzokat, hogy ügyvédjét elküldje a bírósági tárgyalásra, ez pedig azt mutatja, hogy nem szándékozott elfogadni az ott hozandó ítéletet.

Ulászló mindazonáltal igyekezett barátságosan viszonyulni a Túz családhoz. Főpásztor rokonának elhunytá után Túz Alfonz nem látott reményt arra, hogy atyai örökségét ténylegesen visszaszerezze, ezért 1499. október 3-án a birtokokat negyvenezer forintért átengedte az uralkodónak.¹⁵⁸ A vásárlás ténye önmagában mutatja Ulászló jóindulatát, annak értéke, mely többszöröse a tizenkétezer forintos zálogösszegnek (amennyiért a javak a Túzok kezére kerültek¹⁵⁹), még inkább. Persze ha ahhoz a summához, amennyiért negyedszázaddal később elkelt e három birtok (lehet, hogy 1499-ben is nagyjából ennyi volt a valós érték),¹⁶⁰ hozzászámítjuk a király által 1498-ban ítéletileg megállapított tizenkétezer forintos kártérítést, sokkal közelebb jutunk a negyvenezerhez. Aligha fizette ki az uralkodó ezt a hatalmas mennyiségű pénzt, legfeljebb talán csak elenyésző töredékét. Nem szabad tehát komolyan vennünk az uradalmak 1499. évi eladásáról szóló, a budai káptalan által kiállított oklevél¹⁶¹ azon szavait, melyek szerint Medvevár, Lukavec és Rakonok negyvenezer igazi és tőkéletes súlyú színarany magyar forintért cserélt gazdát, mely összeget — így mondja az okmány — a király teljes egészében kifizette. Túz Alfonz e dokumentum szerint (az ő bevallásával van dolgunk) azzal indokolta a birtokok átengedését, hogy Ulászló királyi kegyéből és jóságából kifolyólag bőkezű iránta, mely oknál fogva reméli, hogy az uralkodó őt jelenlegi helyzetéből más, nagyobb gazdagsággal együttjáró állapotba emeli. Az oklevél meg is isméli ezt a gondolatot: az eladás a király jövőbeli kegyes gondoskodásának reményében történt. Nyilvánvaló, hogy ha valóban odaadta volna az uralkodó Túzoknak a negyvenezer aranyat, akkor utóbbi nem emlegette volna, hogy a jövendő királyi kegyben, bőkezűségben reménykedik.

158 Uo. 248–249. p.

159 L. fentebb, lábjegyzetben!

160 Mária királyné 1524 őszén Brandenburgi György örgróftól huszonkétezer magyar aranyforintért vásárolta meg e három birtokot. *Fazekas István*: V-34. sz. tétel. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. A katalógust szerk.: Réthelyi Orsolya, F. Romhányi Beatrix, Spekner Enikő, Végh András. Bp., 2005. 217. p.

161 Turopolje II. 184–185. p. (133. sz.)

1500-ból arról értesülünk, hogy Túz Alfonz bevallást tett Corvin János és Enyingi Török Imre javára olyan Somogy megyei birtokokról,¹⁶² amelyek valószínűleg mind a herceg laki uradalmához tartoztak (maga a laki kastély Lak birtok egy részével együtt szintén fel van sorolva az átengedett javak között), és kimutathatóan túlnyomó többségükben a Bő nemből származó családok, így a Túzok vagyonát képezték korábban.¹⁶³ A bevallás azt jelentette, hogy Túz lemondott ezekről a birtokokról, melyekért talán ugyancsak pereskedett püspök rokona segítségével. Valószínűleg azért kényszerült ekkor a tényleges állapot hivatalos elismerésére, mégpedig vélhetően Corvin nyomására, mert a laki tartomány gazdát cserélt 1500-ban, Török Imréé lett (lehet, hogy csak részben).¹⁶⁴

Az 1501. június 12-én a Corvin és Ulászló által kötött egyezségben, mely többek között a troppai hercegségnek az uralkodó részére történő átengedéséről szólt, a király új adomány címén megerősítette a herceget Medvevár, Lukavec és Rakonok birtokában, elismerve a tényleges helyzetet és befejezve a nagy pert, mint a Túzok jogutódja.¹⁶⁵ Ulászló ezt az adományt 1502. augusztus 24-én megújította.¹⁶⁶ A következő év március 7-én hiába tiltakozott vitézlő Szomszédvári Henning András és felesége, Túz Zsófia a csázmái káptalan előtt többek között az említett javak jogtalan birtoklása ellen is.¹⁶⁷ Az egykori Túz-birtokokért folytatódott tovább a per, még 1513-ban is tartott, ám semmi eredménnyel nem járt Túz János jogos örökösei számára.¹⁶⁸

Túz Alfonzról és Zsófiáról azt is tudjuk, hogy ugyanaz volt az anyjuk.¹⁶⁹ Zsófiáról 1517-ből való az utolsó adatunk. 1507 decemberében már özvegy, második férje Modrusi Frangepán Mátyás.¹⁷⁰ Alfonzt először 1482. márciusi oklevél em-

162 A bevallás alapján parancsolta meg a király 1500. szept. 11-én a fehérvári káptalannak, hogy vezesse be a birtokokba Corvin Jánost és Enyingi Török Imrét. Az aktus ellentmondás nélkül ment végbe, melyről a káptalan okt. 6-án tett jelentést. *Borsa*, SML okl. 73–74. p. (152–153. sz.)

163 *Engel*, Térkép.

164 Uo., Lak adatai között.

165 *Schönherr*, Corvin 252–253. p.

166 Uo. 289–290. p.

167 Károlyi oklt. III. 54–55. p.

168 *Tringli*, Közgyűlés 308. p.

169 L. Alfonz végrendeletét: *Mon. Zagr*. III. 2. p.

170 *Engel*, Genealógia, Bő nem 1. Somogyi ág 2. tábla: Tuz (laki).

líti.¹⁷¹ 1500. április 5-én kelt végrendeletét¹⁷² Mályusz elemezte:¹⁷³ a hagyományozott dolgok némelyikét nem vette figyelembe (a ruhatár például kiegészítendő egy negyedik *subával*) és az említett pénzek végösszegét is tévesen adta meg — a valódi végösszeg 855 forint, amiben a király háromszáz forintos tartozása is benne van —, mindez azonban semmit sem von le összefoglaló megállapításainak helyességéből. A hagyatékot csekély értékűnek találja, arra, hogy mire költhette zágrábi prépostként élvezett hatalmas jövedelmét Túz, nem tud jobb magyarázatot, mint hogy felélte azt, valószínűleg udvartartására költve. Elkerülte Mályusz figyelmét viszont, hogy Túz Alfonz ezt a méltóságot csak egy éve viselte testamentuma megírásakor, így igazán nagy vagyont nem halmozhatott fel. Lehetséges, hogy a végakarat megfogalmazásakor még nem jutott hozzá a zágrábi püspök rokona által ráhagyott ezer forinthez. A testamentumból kiviláglik, hogy a főpap aligha örökölt rá számunkra ismeretlen módon jelentős értéket. Az okmányból persze az is nyilvánvaló, hogy Ulászló nemigen fizetett ki nagyobb összeget a birtokok értékeként fentebb említett negyvenezer forintból.

Feltűnő, hogy a főpásztor végrendeletében sokkal több pénzt hagy gyámfiára és gyámleányára, mint nőrokonaira. A Dersfi család a köznemesség legfelsőbb, várúri rétegéhez tartozott, birtokai szinte kivétel nélkül Somogy és Kőrös megyében terültek el, előbbiben ekkoriban övék volt többek között a bati (bati) kastély, utóbbiban pedig például Velikakeresztúr és Rojcsa mezővárosa, továbbá Tapalóc vára. Ez a négy a legfontosabb azon fekvőségek közül, amelyek ténylegesen a kezükön lehettek,¹⁷⁴ pontosabban attól kezdve, hogy a zágrábi püspök a Dersfi árvák gyámja lett, az ő kezén. Ellentétben a Somogy megyei Kaposújvárral és uradalmával, melynek felerészben a Dersfiek társbirtokosai voltak, de Újlaki Miklós 1445 után — ebben az évben szerezte meg e vártartomány másik felét — kiszorította őket belőle. Újlakinak a Dersfiek ellen elkövetett tetteiből évtizedekig tartó ellentétek támadtak.¹⁷⁵ A Túzokat, illetve Osvát püspököt és a Dersfieket a családi

171 *Borsa*, Szenyéri okl. 110. p. (236. sz.)

172 *Mon. Zagr.* III. 2–5. p.

173 *Mályusz*, Egyh. társ. 174. p.

174 *Engel*, Térkép. Bára I.: *Kubinyi*, Kaposújvár 31., 40. p. (128. jegyz.) és *Komjáthy Miklós*: A középkorvégi Kaposvár. In: Kaposvár. Várostörténeti tanulmányok. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1975. (a továbbiakban: *Komjáthy*, Kaposvár) 81–85. p.

175 *Kubinyi*, Kaposújvár 3–4., 23., 31. p.; *Komjáthy*, Kaposvár 77–85. p. Kaposújvár várát 1504-ig birtokolták az Újlakiak (egyedül), akkor Lőrinc herceg átadta (nem csak papíron) teljes egészében a névlegesen fele részben addig is társbirtokos Dersfi Miklósnak. Uo. 85. p. Nem állíthatjuk viszont, hogy 1445 után a kaposújvári uradalom minden egyes alkotórésze mindig kizárólag az

kapcsolaton kívül (tehát azon kívül, hogy az egyházfő a Dersfi árvák gyámja lett) az Újlaki-ellenesség is összekötötte. A Túz család bizonyára szorongatva érezte magát Újlaki Miklós Somogy megyei terjeszkedésétől, hasonlóképpen, mint a Dersfiek. Ennek igazolásául elég csak Lak helyzetét megvizsgálnunk, láthatjuk, hogy Újlaki, illetve familiárisai birtokainak fenyegető közelségében feküdt.¹⁷⁶ A Dersfi-javak irányítása a zágrábi püspök számára nemcsak Újlaki Lőrinc herceggel jelentette a konfliktusok lehetséges forrását, hanem viszályba sodorta a Szerdahelyiek másik ágával, a Dancsokkal, továbbá az ő révükön a későbbi királyi kincstartóval, Bornemissza Jánossal is.¹⁷⁷

Az Újlakiak és a Túzok viszonyának megítélését árnyalja a tény, hogy a Hunyadiak szolgálatában igen szép karriert befutó Túz János apja, Péter Újlaki Miklós egyik vezető familiárisa, Somogy megyei alispánja volt 1444–1446-ban.¹⁷⁸ A Túzok somogyi birtokait talán akkor fenyegethette igazán veszély Újlaki részéről, amikor Hunyadi János halála után megromlott az 1441 óta meglévő szövetségi viszony közte és a Hunyadiak között, s ellentéteik odáig fajultak, hogy 1457 folyamán Újlaki a király táborát erősítette ellenükben, az V. László elhunytáig tartó polgárháború során is.¹⁷⁹ Különösen kritikus időszak lehettek elvileg a Túzok számára az 1459. évi, Újlaki vezette királyellenes főúri lázadás hónapjai is, már csak azért is, mert Túz János is hűségesküt tett Mátyásnak Budán február 10-én.¹⁸⁰ Az ellentétekre viszont tompítóan hathatott, hogy ebben az időben Túz Miklós,

Újlakiak kezén volt. Erőszakos jobbágyköltöztesről valló 1480. évi forrás révén bizonyítható a vártartományhoz tartozónak tekintett helységek közül három: Aszaló és Déshida falvak, továbbá Kecel mezőváros esetében, hogy egyidejűleg a Dersfiek és az Újlakiak is birtokolták. (A jobbágyok elhurcolása a két faluban 1479-ben, Kecelen pedig 1480-ban történt.) *Kőfalvi*, Pécsváradí oklt. 399–400. p. (820. sz.); *Engel*, Térkép. (Az oklevél Dersfi Istvánt — mint panaszoszt — Szerdahelyi Bánfi István névvel említi. Az azonosításra l.: *Kubinyi*, Kaposújvár 23. p.; *Komjáthy*, Kaposvár 82., 84. p.)

176 *Kubinyi*, Kaposújvár 16. p.; *Engel*, Térkép.

177 *Timár Péter*: A Szerdahelyiek Somogy megyei birtokai. 2. rész. In: SMM 30. köt. Szerk.: Bősze Sándor. Kaposvár, 1999. 59–62. p. Bornemisszára: *Kubinyi András*: A kincstári személyzet a XV. század második felében. In: Mátyás király, 1458–1490. Szerk.: Barta Gábor. Bp., 1990. 68. p.

178 *Engel Pál*: Hunyadi pályakezdése. In: Vál. tan. 514. p.; *Engel*, Genealógia, Bő nem 1. Somogyi ág 2. tábla: Tuz (laki); *Engel*, Archontológia I. 178. p.

179 *Kubinyi András*: Újlaki Miklós. In: Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből. Szerk.: Rác Árpád. Bp., 2000. (a továbbiakban: *Kubinyi*, Újlaki) 48–49. p.; *Engel*, Szt. István 248. p.

180 *Kubinyi*, Újlaki 50. p.; *uő.*, Bárók 201., 208. p.

Jánosnak valószínűleg nagybátyja somogyi alispán volt (1458. márciusi adat szerint), míg Újlaki Miklós a megye ispánja, igaz, utóbbi ekkoriban nem egyedül viselte e tisztséget, ezért lehetséges, hogy nem az ő familiárisaként tevékenykedett Túz.¹⁸¹ Az persze nem biztos, hogy Túz Péter és később Miklós önszántából lépett Újlaki szolgálatába — már ha utóbbi lépett egyáltalán. Mindenesetre a Hunyadiakhoz fűződő kapcsolat bizonyos védelmet jelenthetett a Túz család számára Újlaki ellenében, míg nem zárható ki, hogy az utóbbival fenntartott viszonyukra támaszkodhattak a Hunyadiakkal szemben.

Mátyás nem bízott Újlakiban a lázadást követő kibékülésük után sem. Politikája arra irányult, hogy amennyire lehet, visszaszorítsa a nagyúr hatalmát. Ennek egyik eszköze az volt, hogy Újlaki befolyási körzetében híveit, familiárisait tette nagybirtokossá, illetve báróvá, főpappá. Így lett a Túz család várúr Szlavóniában, így kapta meg Szentlászlói Osvát a zágrábi püspökséget és így lett ezzel szinte egy időben Túz János szlavón bán (Újlaki leváltása után), mely méltóságot az uralkodó a dalmát-horvát bánssággal és más tisztségekkel egészített ki.¹⁸² Továbbá így lett Szentlászlói és Túz János szövetségese, Janus Pannonius (Csezmicsei János), a költő, már korábban pécsi püspök. Hármójukon kívül több olyan urat említhetnénk, akinek a királytól újonnan kapott hatalmát és tekintélyét Újlakival szemben kellett érvényesítenie.¹⁸³ Az 1471. évi összeesküvés után viszont a bosz-

181 *Borsa Iván*: Somogy középkori alispánjai. A Mohács előtti megyei archontológia ügye. In: SMM 13. köt. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1982. 13. p. Újlaki Miklós 1444-től legalább 1474-ig, de valószínűleg 1477-ben bekövetkezett haláláig töltötte be az ispáni tisztséget. *Kubinyi*, Kaposújvár 3., 35. p. (4. jegyz.); *Engel*, Archontológia I. 177. p. — Túz Miklós *Engel* Genealógiája szerint János nagybátyja (Szövécsi és Laki Túz Miklós néven egyaránt előfordul), viszont egy 1482. márciusi oklevélben szintén találkozunk egy Laki Túz Miklóssal, aki János unokatestvére (*frater patruelis*). Valószínű, hogy a két Miklós esetében apáról és fiáról van szó. *Engel*, Genealógia, Bő nem 1. Somogyi ág 2. tábla: Tuz (laki). *Borsa*, Szenyéri okl. 110. p. (236. sz.) *Engelnél* azt találjuk (I. uo.), hogy Túz Miklósnak, János nagybátyjának kobozta el Mátyás király minden birtokát, azonban a konfiskálásra bizonyítékul idézett forráshely (*Wenzel Gusztáv*: A Hédervári Ferenc jószágai fölötti per és ítélet 1523-ban. Magyar Történelmi Tár 6. Pest, 1859. 47–48. p.) nem szól arról, hogyan voltak rokonok János és Miklós, így lehet, hogy nem János nagybátyjának, Miklósnak, hanem ezen Miklós fiának — akit szintén Miklósnak hívtak [amennyiben tényleg létezett (ez valószínű)] — a javait vette el a király. Máskülönb *Engelnél* (uo.) az életben levő Miklósról az utolsó adat 1469-ből való.

182 Túz János méltóságaira: *Pálosfalvi Tamás*: Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon. In: Századok 135. (2001). (A továbbiakban: *Pálosfalvi*, Vitovec.) 469. p.

183 *Kubinyi*, Kaposújvár 33. p.; *uő.*, Újlaki 50. p. Janus Pannonius 1459-től 1472-ig volt pécsi püspök. *Kristóf Ilona*: A váradi káptalan méltóságviselői 1440–1526 között. In: Turul 77. (2004) 12. p.

niai királysággal jutalmazott nagyúr Mátyás uralmának egyik támasza lett. Új helyzet állt elő ugyanis, 1471 után a király éppen Újlakira számíthatott a Túzok és a zágrábi püspök ellenében, valószínűleg azért is adta vissza neki a szlavón bánságot, hogy őket ellenőrizni tudja, ezt a méltóságot azonban csak 1473 novemberében történt leváltásáig, alig két évig viselhette.¹⁸⁴ Úgy tűnik azonban, hogy megnövekedett hatalma ellenére óvatos volt a Túz családdal szemben. Miután ő is kinyilvánította hűségét uralkodója iránt 1471. szeptember 21-én Budán a főrendek igen nagy részével egyetemben (ez jelentette az összeesküvés összeomlását),¹⁸⁵ 23-án parancsot kapott Mátyástól, hogy adassa vissza a Túz János és Miklós kezén lévő somogyi Szenyér kastélyt és tartozékait a megye nemeseivel Antimus Lászlónak. Újlaki azonban ezt nem tette meg, a szenyéri uradalom még 1483-ban is Túz Jánosé volt. Ha igaz, királyi adomány erejénél fogva birtokolta, viszont az uradalomra vonatkozó okleveleket nem sikerült megszereznie. Az uralkodó 1471. szeptember 23-i parancsa a büntetés szándékával született, ám az azért is érdekes, mert néhány nappal korábban, 18-án az országgyűlés még a szenyéri kastély (attól a naptól számított) huszonöt napon belül történő lerombolását rendelte el örökös hűtlenség büntetéseként. Talán Antimus László kérésére másította meg a király a dekrétumában foglaltakat.¹⁸⁶ Mindenesetre Szenyér és tartozékai Túz János valószínű unokatestvérének, Túz Miklósnak a halála után az olasz Perotus (Perotto) de Vesach (eredetileg Beatrix királyné egyik kísérelője) birtokába kerültek, akinek Antimus János, az uradalom örököse időközben (1482-ben) eladta azt. Máskülönbén Szenyért Túz János az 1460-as évek második felében szerezte.¹⁸⁷

A kilencvenes évek közepén különösen rossz volt a viszony Újlaki Lőrinc herceg és a zágrábi főpásztor között. 1494 februárjából való az a Kanizsai László

184 *Engel–Kristó–Kubinyi*, i. m. 235. p.; *Kubinyi*, Vitéz 26. p.; *uo.*, Újlaki 50. p. Újlakit 1472 májusában koronázták Bosznia királyává. L. uo.

185 *Kubinyi*, Bárók 198., 208. p.; *Engel–Kristó–Kubinyi*, i. m. 235. p.

186 *Borsa Iván*: Az Antimus család. Harmadik, befejező rész. In: Turul 66. (1993) 3. sz. (a továbbiakban: *Borsa*, Antimus) 6–7. p.; *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke*. Bp., 1989. 201. p. A szenyéri kastély lebontásáról rendelkező cikkely nem említi név szerint sem a Túzokat, sem az Antimusokat.

187 *Borsa*, Antimus 11. p. Perotus de Vesach legkésőbb 1485-ben vette ténylegesen birtokba a szenyéri uradalmat. L. uo. (P. de Vesach nevére l.: Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Gerevich Tibor és Jakubovich Emil közreműködésével közli Berzeviczy Albert. Bp., 1914. 75., 379. p.).

bánnak szóló panaszirat, amelyből arról értesülünk, hogy Újlaki csatlakozott a püspök másik ellenfele, Beriszló Bertalan vránai perjel (és mások) akciójához, melynek során a zágrábi püspökség birtokait pusztították. A főpap erre bevádolta őket Ulászlónál.¹⁸⁸ Nem sokkal később, 1494 májusában viszont a püspök indított támadást a Corvin János kezén lévő Tűz-javak visszaszerzése érdekében — amint arról fentebb már volt szó; a megtorlásban Újlaki segítségére volt a királyfinak. A király 1494 végén, 1495 elején háborút viselt Újlaki ellen,¹⁸⁹ ebben nem kizárt, hogy a püspök csapatai is részt vettek, adatunk arról van az Ernuszt-féle számadáskönyvből, hogy az uralkodótól a főpaphoz katonaság kérése végett küldött követ pénzt kap 1495. január 12-én.¹⁹⁰ Bonfinitól tudjuk, hogy Szentlászlói Osvát eleget tett a felszólításnak, hiszen kétszáz lovassal érkezett meg a szlavón rendek nem sokkal később Verőcén tartott gyűlésére, amelyen Ulászló is jelen volt.¹⁹¹ Ezek után meglepőnek tűnik, hogy Újlaki a püspök végrendeletének egyik kedvezményezettje. Talán arról lehet szó, hogy a főpásztor gesztust tett irányába azzal, hogy megemlékezett róla végakaratóban, arról az előzmények ismeretében aligha beszélhetünk, hogy összebarátkoztak. A főpásztor valószínűleg semlegesíteni akarta hatalmas ellenfelei egyikét, ha már Corvinnal nem békülhetett ki a fentebb bemutatott per miatt, ezt a Tűz és a Dersfi sarjak érdekében is meg kellett tennie. Egyáltalán nem biztos, hogy a testamentumában Újlakinak tett gesztus az első lépés volt viszonyuk javításának útján. Az, hogy a herceget a kedvezményezettek között találjuk, arra figyelmeztet, hogy nem szabad magától értetődően mind a püspök barátainak tekintenünk azokat, akikről megemlékezik, közöttük lehetnek olyanok, akikhez szorosabb kapcsolat nem fűzte a főpapot, de valamiért, valamilyen érdekből mégis fontosak voltak a számára.

Akiket *compaterjeinek* mond, azokról joggal gondolhatjuk persze, hogy szorosabb viszony fűzte hozzájuk. Bánfi Miklós az egyik ilyen, aki Tűz Jánoshoz hasonlóan Mátyás legbizalmasabb hívei közé tartozott egy időben, 1459-ben ezen bizalmi kör néhány tagja, köztük ők ketten engedélyt kaptak a pápától együttesen, ugyanazon oklevél által arra, hogy napfelkelte előtt misén vegyenek részt.¹⁹²

188 *Margalits*, Repertorium I. 651. p.

189 *Kronológia* 322–323. p.

190 *Johann Christian von Engel*: Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer I. Halle, 1797. 65. p.

191 Erről l. fentebb!

192 *Kubinyi*, Bárók 192. p. (217. jegyz.)

Végrendeletének egy másik kedvezményezettjével, Ráskai Balázssal II. Ulászló hatalomátvételének egyik kulcsfontosságú mozzanatában működött együtt feltételezhetően a zágrábi főpásztor. Ráskai mint budai udvarbíró és várnagy¹⁹³ adta át ugyanis ura, Corvin János tudtával és beleegyezésével a visegrádi várat az ott őrzött Szent Koronával együtt Ulászlónak 1490. augusztus 7-én. Ezt megelőzte Corvin behódolása az új királynak július közepén. Ulászló serege egy részét Visegrád ellen küldte, hogy ha kell, ostrommal vegye be, azonban jelentősebb harci cselekményre nem került sor, mert az őrség élén álló Ráskai hamar engedett a rábeszélésnek és átadta a várat. A király a fővárosba augusztus 9-én vonult be, Ráskai a budai várat is átadta neki. Visegrád és Buda mihamarabbi megszállására, a korona gyors megszerzésére azért is szükség volt, mert az egyik trónkövetelő, János Albert, Ulászló öccse Lengyelországból ekkor seregével Pest mellett állt.¹⁹⁴ Bonfinitól tudjuk, hogy a főváros felé közeledő király elé járuló küldöttségben a zágrábi püspök is ott volt, üdvözlő beszédet mondott az uralkodó tiszteletére.¹⁹⁵ Szintén az olasz történetíró említi, hogy augusztus 29-én a koronát a zágrábi főpásztor vitette Visegrádról a budai Nagyboldogasszony-templomba.¹⁹⁶ Ez az egyik adat, amely alapján feltételezhetjük, hogy a visegrádi várat Ráskaitól Szentlászlói Osvát vette át. A másik dolog, ami miatt ezt gondolhatjuk, pedig az, hogy a visegrádi alsó- és felsővár augusztus 7-én, tehát az átvétel napján keletkezett leltára a zágrábi káptalan levéltárában található. Nem derül ki e forrásból, hogy ki és kinek a parancsára készítette,¹⁹⁷ de lelőhelye alapján feltételezhetjük, hogy a püspök utasítására egy zágrábi kanonok. Ráskai, mint ahogy arról fentebb már szó volt, kezdetben vonakodott, csak rábeszélésre engedte át a várat (Nagylucsei Orbán egri püspök, királyi kincstartó és Ermszt Zsigmond pécsi püspök győzték meg Bonfini szerint).¹⁹⁸ Engednie kellett, már csak azért is, mert a II. Ulászló által Farkashidán július 31-én elfogadott választási feltételek között szerepelt, hogy a koronát a főpapok és bárók közül általuk megválasztandó

193 Uo. 206–207. p. *Uő.*: Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). In: Történelmi Szemle 33. (1991) 5. p.

194 Uo. 26–27. p.; *De Bonfinis*, Decades IV. 191. p.; *Nógrády Árpád*: Mátyás kincsek a visegrádi vár 1490. évi leltárában. In: Tan. Borsa I. tisz. (a továbbiakban: *Nógrády*, Kincsek) 177. p.

195 *De Bonfinis*, Decades IV. 191. p.

196 Uo. 195. p.

197 *Nógrády*, Kincsek 177–180. p.

198 *De Bonfinis*, Decades IV. 191. p. A döntő érv, amellyel Ráskaira hatni lehetett, valószínűleg az volt, hogy Corvin és hívei nem fogják csapataikkal felmenteni a várat Ulászló seregének ostroma alól. L. uo.

koronaőrök fogják őrizni, mely célra utóbbiak Visegrád várát kapják.¹⁹⁹ Bonfini szerint Nagylucsei és Bátori István erdélyi vajda, országbíró már a korona Budára a zágrábi püspök által történt átszállítása után szerepet játszottak az ünnepségek során mint választott koronaőrök.²⁰⁰ Okleveles adattal bizonyítani lehet, hogy a nem sokkal később, szeptemberben Székesfehérváron a koronázás alkalmával tartott országgyűlés választotta meg az említett koronaőröket, akiknek a személyébe a király is beleegyezett s akik annak rendje és módja szerint át is vették a koronát és a visegrádi várát.²⁰¹ A koronaőrök országgyűlési választásáról valló okleveles adat nem áll ellentétben Bonfini tudósításával, utóbbit is elfogadhatjuk igaznak: az országgyűlési választást és a királyi jóváhagyást ennek megfelelően úgy értékelhetjük, mint korábbi, nem hivatalos választás megerősítését.²⁰² Visszatérve Szentlászlói Osvát szerepére, lehetséges, hogy nem egyedül, hanem II. Ulászló pártján álló nagyurakkal együtt vette át és tartotta kezén átmenetileg (amíg a két koronaőr meg nem kapta) Visegrád várát és a koronát. Erre azért gondolhatunk, mert egy olasz követjelentés alapján talán arra következtethetünk, hogy a koronázásra Fehérvárra ilyen, Ulászlót a hatalomba emelő főurak őrzetében (a forrás többségüket meg is nevezi) érkezett a korona.²⁰³

Azt, hogy Szatmári Györggyel, végrendeletének egy másik kedvezményezettjével jó kapcsolatot ápolt Szentlászlói Osvát, oklevelekkel tudjuk bizonyítani. 1496 decemberében az uralkodó utasította a zágrábi királyi város vezetőit és polgárait, hogy róják le továbbra is a zágrábi püspöknek úgymond emberemlékezetnél is régibb idő óta járó vámokat, ne tagadják meg a fizetést, ha volna valamilyen, addig soha nem érvényesített jogalapjuk a vámmentességre, azt a nyolcados törvényszék tárgyalásán ismertessék — annak rendje és módja szerint. Megemlíti az oklevél, melynek referense Szatmári volt, hogy az ügyet Osvát püspök tárta a király elé.²⁰⁴

199 Nagy Gyula–Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen–Márkus Dezső: Magyar törvénytár. 1000–1526. évi törvényczikkek. Bp., 1899. 474–475. p.

200 De Bonfinis, Decades IV. 195. p.; az eseményekre I. szintén: *Fraknoi Vilmos*: II. Ulászló királlyal választása. In: Századok 19. (1885) 209. p.

201 Neumann, II. Ulászló 332–333. p.

202 Uő.: Bátori István politikai szerepe II. Ulászló uralkodása alatt (1490–1493). In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 44. (2009) I. sz. (a továbbiakban: Neumann, Bátori) 93–94. p.

203 Uő., II. Ulászló 333–334. p. Tubero hasonlót állít a korona Fehérvárra szállításával kapcsolatban. Uo. 334. p. (97. jegyz.). A főuraknak az olasz követjelentésben olvasható megnevezései helyes értelmezését l.: uő., Bátori 94. p. (66. jegyz.)

204 Mon. Zagr. II. 509–510. p. (386. sz.)

Relatorként szerepel Szatmári azon az 1497 októberében kelt uralkodói parancslevélen is, melyben Ulászló utasítja Somogy megyét, hogy tartson vizsgálatot Dersfi Miklósnak a zselicszentjakabi bencés apátság felett birtokolt kegyúri joga bizonyítása céljából, ugyanis ifjabb Vitéz János veszprémi püspök (Somogy területe az ő egyházmegyéje része) nem tudni, milyen jogcímen, elfoglalta az apátságot, mely jelentékeny birtokokkal rendelkezett s melynek patronátusi jogát a Szerdahelyi család különböző ágai, így mások mellett a Dersfiek mondhatták magukénak.²⁰⁵ A parancslevél nem említi, hogy a zágrábi püspök mint a kiskorú Dersfi gyámja kérésére rendelte el a király a vizsgálatot, csak annyit tudunk meg belőle, hogy az ügygel a kiskorú Dersfi nevében fordultak az uralkodóhoz.²⁰⁶ Az okmányból kikövetkeztethető, hogy az apátság jogtalan elfoglalása akkoriban történt, amikor Ulászló visszatért Magyarországra csehországi látogatásából, melyet 1497 áprilisában fejezett be.²⁰⁷

A kedvezményezettek között találjuk Kálmáncsehi Domonkost is, aki a végrendelkező barátja lehetett.²⁰⁸ Bakóc érsek szintén kedvezményezett, akit Fraknói Vilmos Osvát püspök barátjának mond, csakúgy, mint Váradi Péter kalocsai érseket, akiről azonban nem szól a testamentum.²⁰⁹ Filipec Jánost sem említi, bár lehet, hogy vele már nem tartotta fenn a barátságot a főpásztor, mivel ekkor egy morvaországi kolostorban élt (ami azonban nem jelentette azt, hogy ne vállalt volna — igaz, ritkán — közéleti szerepet Ulászló képviselésében). Ő engedte át Szentlászlóinak 1490-ben, amikor minden méltóságáról — köztük a királyi kancellárságról — lemondott, a budafelhévízi prépostságot. 1488 januárjában ő békítette ki Zágrábban Szentlászlóit és Blagai István grótot. Ekkor párizsi és miánói követségéből volt hazatérőben Filipec.²¹⁰

Bakóc és Szentlászlói kapcsolatának szempontjából talán érdemes megemlíteni, hogy a Túz család sorsában 1481-ben bekövetkezett döntő fordulatról tanúskodó egyik okmányon ott találjuk Bakóc nevét. Ez a forrás nem más, mint Mátyás

205 A kegyúri jogra: *Komjáthy*, Kaposvár 75., 84. p. A birtokokra l.: *Engel*, Térkép.

206 Az oklevelet l.: Károlyi oklt. III. 26–27. p.

207 Ulászló csehországi tartózkodására: *Kronológia* 324. p.

208 *Hoffmann Edith*: Régi magyar bibliofelek. Az előszót, az új jegyzeteket írta, a kötetet szerk.: Wehli Tünde. Bp., 1992. 259–260. p.; *Kniewald Károly*: Kálmáncsehi Domonkos zágrábi miscellányve. In: *Magyar Könyvszemle* 67. (1943) 4–6. p.

209 *Fraknói Vilmos*: Erdődi Bakócz Tamás élete. Bp., 1889. 63. p.

210 *De Bonfinis*, *Decades* IV. 204. p.; *Bunyitay Vince*: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig I. Nagyvárad, 1883. 319–322. p.

király eredetiben fennmaradt 1481. május 6-i oklevele,²¹¹ melyben az uralkodó megígéri, hogy a neki átadott Medvevárt, Rakonokot és Lukavecet tartozékaikkal együtt az irat keltétől számított öt év múlva visszabocsátja Túz János és fiai kezébe, hogy tizenkétezer forint értékű zálog címén addig birtokolhassák azokat, amíg ő, Mátyás vagy az őt követő királyok ki nem váltják. Esett már szó fentebb Mátyásnak erről a — megszegett — ígéretéről. Az ausztriai Radkersburgban kiadott okmányon Bakóc referensként, Erdődi Tamás névvel, titeli préposti címével szerepel (királyi titkár is volt²¹²). Ez a dokumentum csak egyike annak a négynek, amelyet az uralkodó aznap (május 6-án) és a következő napon a száműzendő Túz János ügyében kiállított.²¹³

Függelék

Szentlászlói Osvát zágrábi püspök a pécsváradi apátság élén

A főpap tisztségviselései közül pécsváradi apátsági kormányzósága a legproblemikusabb, mely így hosszabb elemzést igényel. A pápa 1466. április 28-án tudatta a pécsváradi konventtel, hogy a zágrábi püspököknek tartozik — mint kormányzónak — engedelmességgel,²¹⁴ utóbbi ugyanezen év július 11-éről származó adat szerint ki is fizette a kormányzóságért a Rómának járó díjat, százötven forintot.²¹⁵ Egy 1468. január 25-én kelt, Tolna megye alispánjai és szolgabírái által kiadott

211 Turopolje II. 18–19. p. (17. sz.).

212 *Tringli*, Közgyűlés 292. p.

213 Uo. 307. p. — Ez a máj. 6-i irat oklevéltani különlegesség: záradékában szerepel, hogy az uralkodó aláírta, ennek ellenére ez nem történt meg, ezért került rá kancelláriai jegyzetként Bakóc (Erdődi) neve mint relatoré [a király által aláírt okmányokon általában nem találunk semmiféle kancelláriai jegyzetet, l.: *Horváth Richárd: Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Bp., 2011. 42. p.]. A dokumentum kiadásában a kancelláriai jegyzet után zárójelben ez szerepel: m. p., ami azt jelenti, hogy Bakóc saját kezűleg (*manu propria*) írta rá az oklevélre a maga nevét mint referensét. Az eredetiben (DL 33896.) viszont nincs m. p. rövidítés, tehát mindössze a kiadó (Laszowski) kiegészítésével állunk szemben, így ez figyelmen kívül hagyandó.

214 PRT XII/B. 30–31. p.; *Kercselich*, i. m. 181. p.

215 *Razum*, Thuz 99. p.

oklevélben azonban Túz János tűnik fel a pécsvárad apátság gubernátoraként, aki ezen forrásból kikövetkeztethetően nemcsak viselte e címet, hanem ténylegesen is a kezén tartotta az apátság birtokait (a kútfő erőszakos, jogtalan, minden bizonnyal 1467 decemberében történt jobbágyköltöztetéséről szól²¹⁶). Ez annak ismeretében kevésbé tűnik meglepőnek, hogy kezdetben az új zágrábi egyházfő nem rendelkezhetett a püspökség birtokaival. Azokat 1466-ban, amikor ténylegesen átvette hivatalát, világi ügyekben eljáró helyettesére (*vicarius temporalis*, *vicarius in temporalibus*) bízták, akit azonban a szlavón bánnak rendelték alá. Az egyik bán a szóban forgó oklevél keletkezésekor (illetve a benne foglalt eset megtörténtekor) Túz János volt (a másik Vitovec János), aki más egyházi birtokokat is megkapott: a vránai perjelség javait.²¹⁷ Úgy tűnik tehát a fentebb említett 1468. évi forrás alapján, hogy a pécsvárad monostor közvetlenül az övé volt, nem tartozott a zágrábi püspök vikáriusának igazgatása alá, pedig tartozhatott volna, hiszen a főpásztor továbbra is kormányzó maradt: ő 1468. október 3-án Baranya megyei vezetők által kiadott oklevélben tűnik fel újra e tisztségében, ám ebből a forrásból nem tudjuk kikövetkeztetni, hogy bírta-e ténylegesen a monostor javait.²¹⁸ 1470-ben azonban már minden kétséget kizáróan kezén tartotta őket, ekkorra tehát igazi ura lett az apátságnak. Ez év május 29-én kelt ugyanis az az általa mint kormányzó és a pécsvárad konvent által együttesen kiadott oklevél, mellyel megbízást adtak két ügyvédnek arra, hogy eljárjanak a monostor tizedperében.²¹⁹ Valódi úrként vall róla egy 1482. június 25-i levél is, melyből arról értesülünk, hogy pécsvárad udvarbírája (*provisora*), a levél írója löport küld az ő, a püspök egy másik vezető familiárisának.²²⁰ Valamikor, számunkra ismeretlen időpontban azonban Mátyás király elvette tőle az apátságot, melynek következő birtokosa Ascanio Sforza bíboros lett, akit az uralkodó ezzel a monostorral kárpótolt némileg azért, mert nem tette meg sem esztergomi érseknek Aragóniai János halála után, majd egri püspöknek sem Rangoni (Veronai) Gábor elhunytát követően. Az apátság Sforzának adományozása nem történhetett előbb annál,

216 *Szakály Ferenc*: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525). Szekszárd, 1998. 173. p. (154. sz.) A zichi és vásonekeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára (a továbbiakban: Zichy okmt.) X. Szerk.: Kammerer Ernő. Bp., 1907. 441–442. p. (301. sz.).

217 *Pálosfalvi*, Vitovec 468–470. p.

218 Zichy okmt. X. 465–466. p. (318. sz.).

219 Primási Levéltár, Esztergomi Székesfőkapitán Magánlevéltára, Acta radicalia, 45 / 8 / 10. (DF 237554.) *Kőfalvi*, Pécsvárad oklt. 383. p. (787. sz.)

220 Mon. Zagr. XI. Libri fassionum seu funduales (ann. 1471–1526). Inventaria et rationes (ann. 1368–1521). Collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Zagabria, 1905. 287. p.

hogy 1487 április-májusában a pápa ki nem nevezte Mátyás jelöltjeit, Nagylucsei Orbánt és Beatrix királyné unokaöccsét, a ferrarai herceg gyermekkorú fiát, Estei Hippolitot az egri püspöki, illetve az esztergomi érseki méltóságra az említett elhunyt főpapok helyébe. Ugyanis a királyt felháborította az, hogy a bíboros busás kárpótlást akar magának, amiért ő nem lett jelölt, s az is, hogy annak érdekében, hogy ezt megkapja, Sforza akadályozza Hippolit pápai kinevezését. Mátyás a pápai megerősítéseket közvetlenül megelőző hetekben a lehető leghatározottabban ellenezte még azt is, hogy a ferrarai herceg kárpótolja Sforzát: a magyar uralkodónak eltökélt szándéka volt, hogy ha ezt a herceg — engedve a bíboros követelésének — megteszi, akkor mégsem adja fiának az esztergomi érsekséget. Végül a király akarata szerint alakultak az események, a pápai kinevezések, ahogyan említettem, megtörténtek.²²¹ Bizonyos idő eltelte után Mátyás mégis jobbnak látta, ha ad valamit a nagy befolyású kardinálisnak. 1488-ban történhetett, hogy a kezére juttatta a pécsváradi monostort: ezen év szeptember 30-án kelt levelében mond köszönetet a királynak a Sforza-ház egyik tagja egy, a bíborosnak adományozott (név szerint nem említett) apátságért.²²² Később II. Ulászló szerette volna elérni, hogy a kardinális önként engedje át Pécsváradot Szentlászlóinak, törekvése azonban nem járt sikerrel, ahogyan az az uralkodó 1495 júniusában a pápának írt leveléből kiderül.²²³

221 PRT XII/B. 31. p.; *Fraknói Vilmos*: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526). Bp., 1896. 297–300. p.; *uő.*: Rodrigo Borgia (VI. Sándor), Giulio Medici (VII. Kelemen) és Ascanio Sforza bíbornokok, mint egri püspök-praetendensek. In: *Egri Egyházmegyei Közlöny* 15. (1883) 20. sz. (okt. 16.) 161–162. p.; *Berzeviczy Albert*: Beatrix királyné (1457–1508). Történelmi élet- és korrajz. Bp., 1908. 349–351. p.; *Fraknói Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal II. 1418–1526. A konstancai zsinattól a mohácsi vészig. Bp., 1902. 234–237., 452. p.

222 Magyar diplomacziái emlékek Mátyás király korából 1458–1490. Szerk.: Nagy Iván, Nyáry Albert. III. Bp., 1877. 405–406. p.

223 PRT XII/B. 31-32. p.